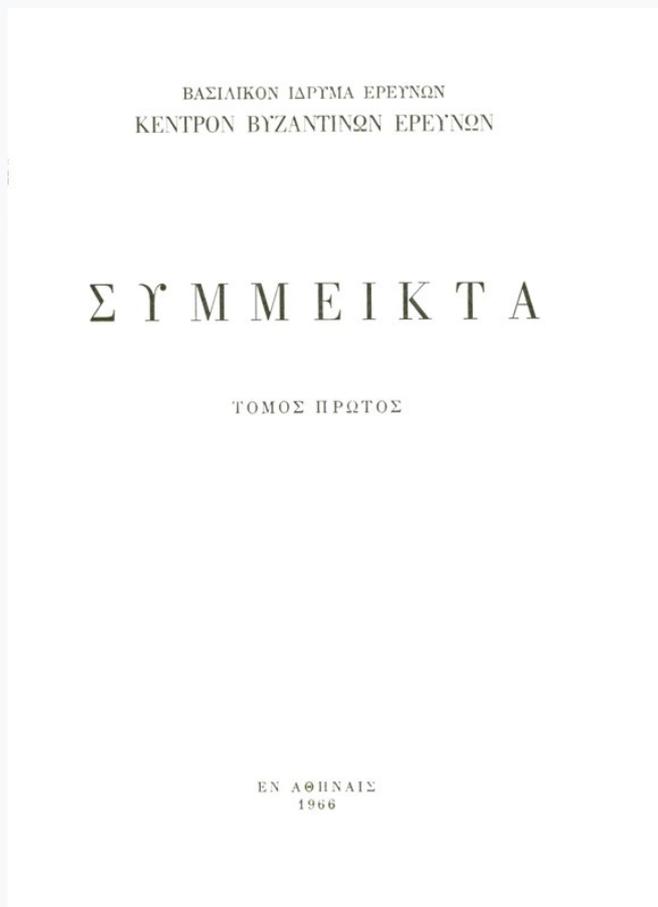

Byzantina Symmeikta

Vol 1 (1966)

SYMMEIKTA 1

Τέσσερα άγνωστα Ρωσικά έγγραφα υπέρ τῆς ἐν Μήλῳ μονῆς τῆς Θεοτόκου (1656-1705)

Μαρία Γ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.560](https://doi.org/10.12681/byzsym.560)

Copyright © 2014, Μαρία Γ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Μ. Γ. (1966). Τέσσερα άγνωστα Ρωσικά έγγραφα υπέρ τῆς ἐν Μήλῳ μονῆς τῆς Θεοτόκου (1656-1705). *Byzantina Symmeikta*, 1, 231–256. <https://doi.org/10.12681/byzsym.560>

**ΤΕΣΣΑΡΑ ΑΓΝΩΣΤΑ ΡΩΣΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΝ ΜΗΛΩ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
(1656 - 1705)**

Εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἀπόκεινται ἔγγραφα Ρωσικά, Βλαχικά, Ἰβηρικά, τὰ ὅποια κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους, συνεχίζοντες τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν, ἀπέλυσαν κατὰ καιροὺς οἱ ἡγεμόνες τῆς Ρωσίας, Μολδαβίας καὶ Βλαχίας, Γεωργίας, ὑπὲρ τῆς Μονῆς Πάτμου, μετοχίων αὐτῆς ἢ Πατμίων ἰδιωτῶν. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ἀνέκδοτα καὶ κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῶν μέρος ἄγνωστα μέχρι τοῦδε, ἀνευρέθησαν καὶ ἐταξινομήθησαν κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν εἰς Πάτμον ἀποστολὰς τῶν ἐτῶν 1961, 1962, 1963, 1964¹. Ταῦτα ἀποτελοῦν πηγὴν σπουδαίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ὀρθοδόξων Ἑλληνικῶν μονῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ διὰ τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῶν ὁμοδόξων ἐθνῶν.

Μεταξὺ τῶν ξενογλώσσων τούτων ἀρχεῖακῶν κειμένων συγκαταλέγονται καὶ τέσσαρα ἔγγραφα τῆς Ρωσικῆς αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας ὑπὲρ τῆς ἐν Μήλῳ Μονῆς τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου, τὰ ὅποια εἶναι καὶ τὰ παλαιότερα σωζόμενα Ρωσικά ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς, χρονολογούμενα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1656 - 1705. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ δύνανται πολλὰ νὰ διδάξουν περὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας ἔναντι τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, ἐπειδὴ δὲ ἐλάχισται εἶναι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ σχετικαὶ πηγαί, τὰ κείμενα ταῦτα ἀποκτοῦν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν.

Κατωτέρω παρέχομεν διπλωματικὴν περιγραφὴν καὶ περίληψιν τῶν ἐγγράφων, ὡς καὶ ἱστορικὸν σχολιασμόν.

---

1. Βλ. τὰς ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν καθηγητοῦ Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, *Ἐκθέσεις Πραγμαμένων*, ἐν Ἐπετηρίδι Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, τόμ. 3 (1961), Ἀθῆναι 1962, σελ. 83, τόμ. 4 (1962), Ἀθῆναι 1963, σελ. 67, τόμ. 5 (1963), Ἀθῆναι 1964, σελ. 77.

Α' ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

1. ΕΥΕΡΓΕΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΟΒΙΤΣ

žalovalnaja gramota (στ. 12, 27)   **13 Μαρτίου 7164 (= 1656)**

‘Ο αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας Ἀλέξιος Μιχαήλοβιτς παραχωρεῖ εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐν Μήλω Μονῆς τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου ἄδειαν ἐλευθέρας εἰσόδου εἰς τὸ Ρωσικὸν Κράτος «δι’ ἐλεημοσύνην».

ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: 1) *Πρωτότυπον* (Ἀρχεῖον Πάτμου ἀρ. 5). Δύο φύλλα (ἠνωμένα εἰς τὸ κάτω τμήμα διὰ μηρίνου), ἐκ χάρτου περγαμνοειδοῦς, χρώματος ὑπολεύκου· διαστ. ἐκάστου φύλλου $0,507 \times 0,399$. Ἀμφότερα ἀπολήγουν εἰς τρίγωνον σχήματος ἀνθεμίου, διαστ. $0,145 \times 0,275$ (βλ. Φωτ. 26), τὸ ὁποῖον ἀναδιπλοῦται ἐφ’ ἐκατέρας τῶν πλευρῶν ἀντιστοίχως καὶ διαπερᾶται διὰ τῆς συγκαταούσης τὴν σφραγίδα μηρίνου. Τὸ δεῦτερον φύλλον ἔχει ἐπικολληθῆ ἐπὶ μεταξίνου ὑφάσματος χρώματος πρασίνου.— Τὸ παρὸν ἔγγραφον ἐγράφη ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ ἐπὶ τοῦ ἄνω τμήματος τῆς δευτέρας σελίδος· διαστάσεις γεγραμμ. μέρους: α) $0,367 \times 0,302$, β) $0,040 \times 0,190$. Στίχοι 29+2.— Ἐπίτιτλον μετὰ περιτέχνου διακοσμῆσεως καὶ στέμματος εἰς τὸ μέσον· ἡ πρώτη λέξις (*Božieju*) καλλιτεχνικῶς διακεκοσμημένη. — Μελάνη κειμένου μαύρη· χρυσοῦ εἰς ἐπίτιτλον, πρώτην λέξιν, πρῶτον καὶ ἥμισυ δευτέρου στίχου¹. — Τρεῖς ὀριζόντιοι καὶ δύο κάθετοι διπλώσεις· ἕχνη πέντε παλαιότερων ὀριζοντίων διπλώσεων. — Διατήρησις πολλὴ καλή· μικραὶ σχισμαὶ εἰς τὰς διπλώσεις (βλ. στ. 11 καὶ 24). — Γραφὴ γραμμικὴ IZ’ αἰ.². Πολλαὶ συντομογραφίαι ἰδίαι εἰς τίτλους καὶ ὄρους.

Τοῦ ἔγγραφου σφύζεται ἡ σφραγίς, ἀπρωρημένη ἐκ μηρίνου μεταξίνης, χρώματος ἐρυθροῦ καὶ χρυσοῦ, μήκους 0,440, τῆς ὁποίας αἰ δύο πλεξίδες ἀπολήγουν εἰς θυσάνους. Ἡ σφραγίς, ἐξ ἐρυθροῦ ἰσπανικοῦ κηροῦ,

1. Περὶ τῆς χρήσεως χρυσοῦς μελάνης ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας βλ. L. V. Čerernin, *Russkaja Paleografija*, Μόσχα 1956, σελ. 350. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ βασικὴν περὶ Ρωσικῆς Παλαιογραφίας καὶ Διπλωματικῆς μελέτην, εἰς τὴν ὁποίαν συγκεντροῦνται ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ θέματος ἐπιτεύγματα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.— Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τοὺς καθηγητὰς L. V. Čerernin καὶ A. F. Miller, διὰ τὰς πολυτίμους περὶ τῶν παρόντων ἐγγράφων διευκρινήσεις τὰς ὁποίας εὐηρεστήθησαν νὰ παράσχουν εἰς ἐμέ.

2. Πρβλ. L. Čerernin, *Russkaja Paleografija*, σελ. 365 κέ. καὶ σχετικὸς πίνακας.

διαμ. 0,057, διατηρεῖται πολὺ καλῶς, πλὴν τῆς κύκλω ἐπιγραφῆς ἢ ὁποῖα ἔχει κατὰ μέγα μέρος φθαρῆ· ἐμπροσθία πλευρά: εἰς τὸ κέντρον ὁ ἅγιος Γεώργιος φονεύων τὸν δράκοντα¹, περίξ ἢ ἐπιγραφή: [B]ožíeju Milost[iju] Velikii G[osu]dar' i Velikii Knjaz' Alekseï Michailov[ič] (= 'Ἐλέφ Θεοῦ Μέγας Ἡγεμῶν καὶ Μέγας Δούξ Ἀλέξιος Μιχαήλοβιτς)· ὀπισθία πλευρά: εἰς τὸ μέσον δικέφαλος ἀετὸς φέρων εἰς τὸ κέντρον καὶ ἐφ' ἐκάστης κεφαλῆς στέμμα, περίξ ἢ ἐπιγραφή: [Vsea] Vel[iki]ja i Malyja i Belyja] Rosii Samoderžec (= Πάσης Μεγάλης καὶ Μικρᾶς καὶ Λευκῆς Ρωσίας αὐτοκράτωρ).

Σ η μ ε ι ὡ μ α τ α (ἐλληνιστί): α) Εἰς ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν, διὰ χειρὸς ΙΘ' αἰ., ὁ ἐλληνικὸς ἀριθμὸς α' ², β) ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ἀνθεμωτῆς ἀπολήξεως ἀριθμητικὴ προᾶξις, διὰ χειρὸς ΙΘ' αἰ.:

7352

7164

188³

γ) ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἀνθεμωτῆς ἀπολήξεως, διὰ χειρὸς ΙΗ' αἰ.: Χρυσόβουλον τῆς ρωσίας τοῦ βασιλέως ἀλεξίου Θεοδώρου (ἡ τελευταία λέξις ἔχει διαγραφῆ, ἀνωθεν αὐτῆς διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἢ λ. Μιχαήλ)⁴.

2) Ἀντίγραφον ΙΗ' αἰ. (Ἀρχεῖον Πάτμου ἀρ. 38). Τετράφυλλον (δύο φύλλα, ἄλλοτε ἠνωμένα διὰ νήματος, τοῦ ὁποῖου σφίζονται ἴχνη εἰς τὸ ἄνω μέρος), ἐκ χάρτου πορώδους, χρώματος ὑπολευκοῦ· διαστ. ἐκάστου φύλλου 0,315 × 0,212. Τὸ παρὸν ἔγγραφο ἐγγράφη ἐπὶ τῶν σελ. 1 - 2· διαστ. γεγραμμ. μέρους α) 0,254 × 0,174 καὶ β) 0,258 × 0,167. Μελάνη μαύρη· εἰς ἐπίτιτλον καστανόχρους. Τρεῖς ὀριζόντιοι διπλώσεις. Διατήρησις πολὺ καλή: μικραὶ σχισμαὶ εἰς τὰ ἄκρα καὶ τὰς διπλώσεις. Τρία σ η μ ε ι ὡ μ α τ α γεγραμμένα διὰ τῆς χειρὸς, ἢ ὁποῖα κατέγραψεν εἰς τὰς σελ. 5 - 7 τοῦ αὐτοῦ τετραφύλλου τὰς ἀντιστοιχοῦς μεταφράσεις (βλ. κατωτέρω § 3): α) ἀνωθεν τοῦ ἐγγράφου: χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως τῆς μοσχοβίας ἀλεξίου τοῦ Μιχαήλ, β) εἰς τὴν

1. Περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰς τὰς Ρωσικὰς σφραγιᾶς βλ. G. Alef, *The Adoption of the Muscovite Two-Headed Eagle: a Discordant View*, *Speculum* 41/1 (Ἰαν. 1966), σελ. 1 - 2 καὶ ὑποσ. 1. Τὴν μελέτην τῶν E. I. Kamenseva - N. V. Ustjugov, *Russkaja sfragistika i geraldika*, Μόσχα 1963, δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβουλευθῶ.

2. Καὶ τὰ τέσσαρα ἔγγραφα φέρουν εἰς τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν, διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς, τοὺς ἐλληνικοὺς ἀριθμοὺς α', β', γ', δ', κατὰ τὴν σειρὰν ἢ ὁποῖα εἶναι καὶ ἡ πραγματικὴ χρονολογικὴ σειρὰ ἀπολύσεώς των. Ἐκ τῆς γενομένης ἀντιβολῆς συνάγεται ὅτι πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς χειρὸς, ἢ ὁποῖα κατέγραψε τὰς μεταφράσεις τοῦ ΙΘ' αἰ. τῶν τριῶν πρώτων ἐγγράφων (βλ. σχετικῶς κατωτέρω, σελ. 234, 236, 238).

3. Βλ. σχετικῶς κατωτέρω, σελ. 256 καὶ ὑποσ. 2.

4. Τὸ ἀρχικὸν λάθος τοῦ γραφέως τοῦ ΙΗ' αἰ. ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπὶ τοῦ νώτου τοῦ ἐγγράφου τοῦ τσάρου Ἀ λ ε ξ ί ο υ Μ ι χ α ή λ ο β ι τ ς ἦτο γεγραμμένον τὸ ἔγγραφο τοῦ υἱοῦ τούτου Θεοδώρου.

σελ. 4: τὰ χρυσόβουλλα ὁποῦ | ἔχει τὸ μοναστήριον τῆς | πάτμου ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς | τῆς μοσχοβίας, γ) εἰς τὴν σελ. 8: τὰ παρόντα χρυσόβουλλα τῆς μοσχοβίας τὰ ἐμεταγλώττησεν | ἀπὸ τὸ μοσχόβικον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν ὁ μακαριώτ(α)τος Ἰπεκίου ὁ φωκανὰς ¹ | κὺρ Γαβριήλ ἐλθὼν εἰς τὴν πάτμον ἐξόριστος ² | εἰς τ(ὰς) 1757 - μαρτίου - κγ'.

3) *Μετάφρασις* ΙΗ' αἰ., οὐχὶ πάντοτε ὀρθῆ ('Αρχεῖον Πάτμου ἀρ. 38, σελ. 5 - 6: βλ. περιγραφὴν ἀνωτέρω § 2). Γεγραμμένον μέρος 0,260 × 0,160 καὶ 0,205 × 0,145. Μελάνη καστανόχρους· χεῖρ ΙΗ' αἰ., τὴν ὁποίαν ταυτίζομεν πρὸς τὴν τῶν ἐν § 2 μνημονευθέντων σημειωμάτων.

4) *Μετάφρασις* ΙΘ' αἰ. ('Αρχεῖον Πάτμου ἀρ. 29). Τετράφυλλον ἐκ χάρτου δυτικῶ, χρώματος ὑπολεύκου, διαστ. 0,300 × 0,205. Ἡ μετάφρασις τοῦ παρόντος ἐγγράφου εἰς σελ. 1 - 2. Μελάνη καστανόχρους· χεῖρ ΙΘ' αἰ., ἡ αὐτὴ ἢ ὁποία ἐσημείωσεν εἰς τὰ πρωτότυπα ἐγγραφα τοὺς ἑλληνικοὺς ἀριθμοὺς α', β', γ', δ' (βλ. ἀνωτέρω, σελ. 233 ὑποσ. 2). Ἐν ἀρχῇ ὁ τίτλος: *Μετάφρασις τῶν (Χρυσοβούλλων) Γραμμάτων, τῶν Εὐσεβεστάτων Βασιλέων τῆς Ρωσσίας Ἀλεξίου Μιχαηλίδου καὶ Θεοδώρου Ἀλεξιάδου, σωζομένων ἐν τῇ κατὰ Πάτμον Ἱερῶ Μονῇ τοῦ Θεολόγου.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ: Ὁ Ἀλέξιος Μιχαήλοβιτς, ἐλέφ Θεοῦ αὐτοκράτωρ Πάσης Μεγάλης, Μικρᾶς καὶ Λευκῆς Ρωσίας ³ (ἀκολουθοῦν οἱ τίτλοι, στ. 1 - 10), εἰσακούει τὴν αἴτησιν τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἰακώβου καὶ τῆς σὺν

1. Αἱ λ. ὁ φωκανὰς προσετέθησαν μεταγενεστέρως δι' ἄλλης χειρός.

2. Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ τοῦ «πατριάρχου» Ἰπεκίου Γαβριήλ τοῦ Γ', πρώην ἀρχιεπισκόπου Νύσσης. Οὗτος προέστη τῆς Ἐκκλησίας Ἰπεκίου κατὰ τὰ ἔτη 1753 - 1754, ἐξεδιώχθη ἀκολούθως καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἔδραν του τὴν 1ην Αὐγούστου 1757: βλ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνόυ, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀρχιδος καὶ Ἰπεκίου*, Μακεδονικὰ 1 (1940), κυρίως σελ. 451, 455. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ διάστημα μεταξύ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἀρχιερατείας του (1754 - 1757) ὁ Γαβριήλ μετέβη ἐξόριστος εἰς Πάτμον, γεγονός τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο ἄλλοθεν γνωστόν.

3. Ἡ Μικρὰ καὶ Λευκὴ Ρωσία προσηρτήθησαν εἰς τὸ Ρωσικὸν Κράτος κατὰ τὸν μεταξύ Πολωνίας καὶ Ρωσίας πόλεμον τοῦ 1654 - 56. Μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον (1672 - 1681) ἡ Ρωσία κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν περιοχὴν ταύτην μέχρι τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Δνειπέρου συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Κιέβου. Περὶ τῆς Λευκῆς Ρωσίας (Belorussija) μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰ. βλ. *Očerki istorii SSSR. Period feodalizma, konec XV v. - načalo XVII v.* (=Στοιχεῖα Ἱστορίας τῆς ΕΣΣΔ. Ἡ περίοδος τῆς Φεουδαρχίας, τέλη ΙΕ' - ἀρχαὶ ΙΖ' αἰ.), Μόσχα ('Ακαδημία τῶν Ἐπιστημῶν) 1955, σελ. 736 κέ. Πρβλ. καὶ Α. Κ. Κασιμένκο, *Iz istorii Russko-ukrainskich ezaimootnošenij v 1651 g.* (=Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ρωσο-οὐκρανικῶν σχέσεων κατὰ τὸ ἔτος 1651), ἐν *Problemy obščestvenno-političeskoj istorii Rossii i Slavjanskich stran* (=Προβλήματα κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ρωσίας καὶ τῶν Σλαβικῶν χωρῶν), Μόσχα 1963, σελ. 253 - 259.

αὐτῶ ἀδελφότητος «τῆς κατὰ τὰ μέρη τῆς Ἑσπερίας Θαλάσσης¹ ἐν τῇ νήσῳ Μήλω Μονῆς τῆς Γεννήσεως τῆς Ἑπεραγίας Θεοτόκου» (*Vorplošeniija Presojatoj Bogorodicy*) περὶ παραχωρήσεως εὐεργετικοῦ Γράμματος (*žalovalniju gramotu*), δυνάμει τοῦ ὁποίου θὰ δύνανται νὰ προσέρχωνται εἰς τὸ Μοσχοβιτικὸν Κράτος «δι' ἐλεημοσύνην» (*dlja milostini*) (στ. 10 - 13). Κατὰ ταῦτα, ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τοῦ παρόντος ἐγγράφου παραχωρεῖ εἰς αὐτοὺς καὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς ἀρχιμανδρίτας καὶ ἀδελφοὺς τὴν σχετικὴν ἄδειαν καὶ διατάσσει, ὅπως οἱ διοικηταὶ καὶ κρατικοὶ ὑπάλληλοι τῶν Οὐκρανικῶν πόλεων² (*ukrajnnych gorodov bojarom i voevodam i vsjakim prikaznym ljudem*) ἐπιτρέπουν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσέρχωνται εἰς Μόσχαν καὶ νὰ ἀπέρχωνται ἐλευθέρως, παρέχοντες τὰς ἀναγκαίαις τροφὰς καὶ ἀμάξας. Δύνανται δὲ νὰ προσέρχωνται ἀνά ἑπταετίαν τρεῖς ἢ τέσσαρες πατέρες μετὰ τῶν ὑπηρετῶν των, κατὰ δὲ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκ Ρωσίας εἰς οὐδένα ὑπόκεινται δασμὸν. Ἐάν τις ἀδικήσῃ αὐτοὺς ἢ ὑπεξαίρεσῃ τι αὐτῶν θὰ τιμωρῆται καὶ θὰ ὑποχρεοῦται νὰ ἀποζημιώσῃ τούτους εἰς τὸ διπλάσιον. Ἐξ ἄλλου, ἀπαγορεύεται εἰς τὸν ἀρχιμανδρίτην καὶ τοὺς ἀδελφοὺς νὰ εἰσάγουν ἢ ἐξάγουν ἄλλους ἀντὶ τῶν ἰδίων «μοναχοῦς, ὑπηρέτας ἢ ἱπποῦς».

Ἐξεδόθη τὸ βασιλικὸν Γράμμα ἐν Μόσχᾳ ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσεως κόσμου Ἰρξδ', μηνὶ Μαρτίῳ ιγ'.

Ἐντὶ ὑπογραφῆς ἢ σφραγίς.

Εἰς σελ. 2 οἱ τίτλοι τοῦ ἐκδίδοντος τὸ παρὸν ἐγγράφον ἡγεμόνος.

Ἄρχεται: *Božieju m(i)l(os)tiju My Velikii G(osu)d(a)r' C(a)r' i Velikii Kn(ja)z' Aleksej Michajlovič... Požalovaliesmja belomorskija strany ostrova Milja...*

2. ΕΥΕΡΓΕΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΛΕΞΕΓΙΕΒΙΤΣ

žalovalnaja gramota (στ. 8, 12)   **8 Φεβρουαρίου 7184 (= 1676)**

Ἐὸ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας Θεόδωρος Ἀλεξέγιεβιτς ἀνανεώνει τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς του παραχωρηθεῖσαν εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐν Μήλω Μονῆς τῆς

1. Ἑσπερία Θάλασσα ἐκαλεῖτο, ὡς γνωστὸν, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ Αἰγαῖον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Μαύρην Θάλασσαν (= Εὐξείνιον Πόντον). Πότε ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον τὸ ὄνομα τοῦτο, δὲν ἔχει ἀκριβῶς καθορισθῆ: βλ. Κ. Ἀ μ α ν τ ο υ, *Γεωγραφικὰ ὀνόματα*, ΕΕΒΣ 28 (1958), σελ. 3 - 4. Πρβλ. Δ. Ἀ. Ζ α κ υ θ η ν ο υ, *Κατάλογος τῆς Συλλογῆς Περικλήους Ζερλέντη*, ΕΕΒΣ 13 (1937), σελ. 267 - 268, 269 (ἐγγράφα τῶν ἐτῶν 1768, 1774, 1806, 1809) κ.ἄ.

2. Οὐκρανία (ἢ λ. σημαίνει ρωσιστὶ ἀκραία, σινοριακή) εἶναι ἑτέρα ὀνομασία τῆς Μικρᾶς Ρωσίας: βλ. προχειρῶς *Očerki istorii SSSR*, ἐνθ' ἄνωτ, σελ. 710 κέ

Θεοτόκου ἄδειαν ἐλευθέρας εἰσόδου καὶ περιοδείας εἰς τὸ Κράτος τῆς Μοσχοβίας «δι' ἐλεημοσύνην».

ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: 1) Πρωτότυπον, γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ νώτου (σελ. 2) τοῦ προηγουμένου ἐγγράφου: βλ. περιγραφὴν ἄνωτέρω, σελ. 232 - 233. Διαστ. γεγραμμ. μέρους: 0,06(-0,07)×0,19. Μελάνη μαύρη. Στίχοι 13.— Διατήρησις πολὺ καλή: μικρὰ σχισμὴ ἐκ τῆς διπλώσεως (βλ. στ. 5 - 6).— Γραφὴ ἐπισεσυρμένη. Συντομογραφίαι ἰδίαι εἰς τοὺς ὄρους (βλ. Φωτ. 27).

Σ η μ ε ι ὶ μ α τ α: Εἰς ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν διὰ χειρὸς ΙΘ' αἰ. ὁ ἑλληνικὸς ἀριθμὸς β' ¹.

2) Ἀντίγραφον ΙΗ' αἰ., γεγραμμένον εἰς σελ. 3 τετραφύλλου, εὐθὺς μετὰ τὸ ἀντίστοιχον ἀντίγραφον τοῦ πρώτου ἐγγράφου (Ἀρχεῖον Πάτμου ἀρ. 38: βλ. ἄνωτέρω, σελ. 233 περιγραφὴν). Ἄνω, διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς, ἡ σημείωσις: τὸ δευτέρ(ον) χρυσόβολ(ον) τοῦ βασιλέως Θεοδώρου: ζροπδ', καὶ δι' ἑτέρας χειρὸς ΙΘ' αἰ. συμπληροῦται: υἱοῦ τοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου.

3) Μετάφρασις ΙΗ' αἰ. (οὐχὶ πάντοτε ὀρθή), γεγραμμένη εἰς σελ. 7 τοῦ ἄνωτέρω τετραφύλλου (Ἀρχεῖον Πάτμου ἀρ. 38), διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἢ ὅποια κατέγραψε τὴν ἀντίστοιχον μετάφρασιν τοῦ πρώτου ἐγγράφου.

4) Μετάφρασις ΙΘ' αἰ., γεγραμμένη εἰς σελ. 3 τοῦ τετραφύλλου (Ἀρχεῖον Πάτμου ἀρ. 29) εὐθὺς μετὰ τὴν ἀντίστοιχον μετάφρασιν τοῦ πρώτου ἐγγράφου (βλ. ἄνωτέρω, σελ. 234 περιγραφὴν).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ: Ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσεως κόσμου ζροπδ', μηνὸς Φεβρουαρίου ἡ'. Ὁ Θεόδωρος Ἀλεξέγιεβιτς, αὐτοκράτωρ Πάσης Μεγάλης, Μικρᾶς καὶ Λευκῆς Ρωσίας (ἀκολουθοῦν οἱ τίτλοι, στ. 1 - 4), λαβὼν γνῶσιν τοῦ εὐεργετικοῦ γράμματος τοῦ μακαρίτου πατρὸς του Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς, ἠδδόκησεν ὅπως ὑπογράψῃ τοῦτο (*podpisat'*) καὶ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἀρχιμανδρίτην καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ἀδελφοὺς τῆς ἐν τῇ νήσῳ Μήλω Μονῆς, ὅπως ἔρχωνται ἀνά ἐπταετίαν καὶ περιοδεύουν ἐλευθέρως εἰς τὸ Κράτος τῆς Μοσχοβίας «δι' ἐλεημοσύνην».

Ἵπογραφή: Djak Emeljan Ukraincov.

Ἄρχεται: *V leto ot sozdanija mira ζροπδ', m(e)s(ja)ca Fevralja v den ἡ'. Presvetlejšii i vsemožnejšii velikii G(o)s(u)d(a)r' C(a)r' i velikii kn(ja)z' Fëodor Alekseevič... slušav sej žalovalnoj gramoty belomorskija strany ostrova Mila...*

1. Βλ. ἄνωτέρω, σελ. 233 ὑποσ. 2.

3. ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ Α΄

ukaz (velikogo gosudarja) (στ. 12, 30, 38) **23 Μαρτίου 1705**

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας Πέτρος Ἀλεξέγιεβιτς δίδει ἐντολὴν εἰς τοὺς ἀρμοδίους ἀξιωματούχους, ὅπως ἐπιτρέψουν τὴν διέλευσιν καὶ ἔξοδον εἰς τοὺς «δι' ἔλεημοσύνην» εἰς Μόσχαν μεταβάντας μοναχοὺς τῆς ἐν Μήλω Μονῆς τῆς Θεοτόκου.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: 1) Πρωτότυπον (Ἀρχεῖον Πάτμου ἀρ. 50). Δίφυλλον ἐκ χάρτου δυτικῶ, χρώματος ὑπολεύκου, σχήματος ὀρθογωνίου. Διαστ. ἐκάστου φύλλου 0,330×0,210. Τὸ παρὸν ἔγγραφον ἔχει γραφῆ ἐπὶ τῆς πρώτης σελίδος· διαστ. γεγραμμένου μέρους 0,300×0,190. Στίχοι 39. Μελάνη μαύρη. Τρεῖς ὀριζόντιοι διπλώσεις. — Διατήρησις πολὺ καλή· σχισμαὶ τινες εἰς τὰ ἄκρα ἰδίᾳ κατὰ τὰς διπλώσεις, κηλίδες τινες ἐκ τῆς νοτίδος μὴ ἀλλοιοῦσαι τὸ κείμενον. — Γραφὴ λίαν ἐπιμεμελημένη μετὰ τῶν συνήθων βραχυγραφιῶν.

Προστετυπωμένη ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ ἐγγράφου καὶ καλύπτουσα τμῆμα τῶν δύο τελευταίων στίχων τοῦ κειμένου, σφραγίς ἐκ μέλανος ἰσπανικοῦ κηροῦ, διαμ. 0,045, λίαν ἐφθαρμένη. Εἰς τὸ μέσον φέρει παράστασιν δικεφάλου ἀετοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐντὸς στηθαίου τὸν ἅγιον Γεώργιον φονεύοντα τὸν δράκοντα¹· περίξ ἐπιγραφὴ, νῦν παντελῶς κατεστραμμένη. Κάτωθεν τῆς σφραγίδος καὶ διαπερῶσα τὸ πρῶτον φύλλον, διέρχεται λωρὶς χαρτῶα πλάτους 0,005, ἡ ὁποία προφανῶς περιέδενε τὸ ἔγγραφον διπλούμενον· νῦν σφίζεται τμῆμα αὐτῆς ἐκατέρωθεν τῆς σφραγίδος, μήκους 0,030 (ἀρ.) καὶ 0,042 (δεξ.) (βλ. Φωτ. 28 καὶ 29).

Σημειώματα (ἐλληνιστί): α) εἰς τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν διὰ χειρὸς ΙΘ' αἰ., ὁ ἐλληνικὸς ἀριθμὸς γ' ², β) εἰς τὴν τετάρτην σελίδα διὰ χειρὸς ΙΗ' αἰ.: τῆς ρουσίας, γ) εἰς τὴν αὐτὴν σελ. διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς ΙΗ' αἰ.: ἀπολυτικὸν γράμμα τοῦ παπᾶ | νικηφόρου στρατήγου | [..]ταν ἔφεραν | ἀπὸ τὴν μοσκοβίαν³, δ) εἰς τὴν αὐτὴν σελ. οἱ ἀραβικοὶ ἀριθμοὶ 50 (ἀριθμὸς Ἀρχείου τῆς Μονῆς) καὶ 15 (βλ. Φωτ. 30).

1. Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 233 ὑποσ. 1.

2. Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 233 ὑποσ. 2.

3. Παπᾶς Νικηφόρος: πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ μνημονευομένου εἰς τὸ αὐτὸ ἔγγραφον ἀρχιμανδρίτου τῆς ἐν Μήλω Μονῆς τῆς Θεοτόκου Νικηφόρου. — Στρατήγου· ἡ λ. ἐνταῦθα παρέχει προβλήματα· ὑποθέτομεν μετ' ἐπιφυλάξεως ὅτι πρόκειται περὶ

2) *Μετάφρασις* ΙΘ' αί., γεγραμμένη ἐπὶ τῆς σελ. 4 - 5 τοῦ τετραφύλλου ('Αρχεῖον Πάτμου ἀρ. 29), εὐθὺς μετὰ τὴν ἀντίστοιχον μετάφρασιν τοῦ α' καὶ β' ἐγγράφου (βλ. ἀνωτέρω, σελ. 234 περιγραφὴν).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ: Παρὰ τοῦ τσάρου Πέτρου Ἀλεξέγιεβιτς, αὐτοκράτορος Πάσης Μεγάλης καὶ Μικρᾶς καὶ Λευκῆς Ρωσίας (ἀναφέρονται οἱ τίτλοι, στ. 1 - 6) ἀνακοινοῦται πρὸς τοὺς βοεβόδας καὶ τοὺς κρατικούς ὑπαλλήλους (*príkaznym ljudem*) ἀπὸ τῆς βασιλευούσης πόλεως Μόσχας μέχρι Καλούγας, Μπολχόβ, Καράτσεβ, Σέβσκ¹ καὶ μέχρι τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ρωσίας (στ. 7 - 11) ὅτι, συμφώνως πρὸς τὸ παρὸν βασιλικὸν διάταγμα (*po našemu velikogo gosudarja ukazu*), ἀνεχώρησαν ἐκ Μόσχας ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς ἐν τῇ νήσῳ Μήλω Μονῆς τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου Νικηφόρος καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν εἷς ἱερεὺς, εἷς διάκονος, καὶ τρεῖς ὑπηρέται, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει εἰς Μόσχαν «δι' ἐλεημοσύνην» (*o milostine*) (στ. 11 - 16). "Οθεν διατάσσονται οἱ κατὰ τόπους βοεβόδα καὶ κρατικοὶ ὑπάλληλοι, ὅπως ἐπιτρέψουν τὴν ἐλευθέραν διέλευσιν καὶ χορηγήσουν εἰς αὐτοὺς τὰς ἀναγκαίας πρὸς μετάβασιν ἀμάξας, ἐποπτεύσουν δέ, ὥστε οὐδεὶς, πλὴν τῶν προμνημονευθέντων συνοδοιπόρων τοῦ ἀρχιμανδρίτου, συνοδεύσῃ αὐτόν, οὔτε ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν, οὔτε ἐκ τῶν Σουηδῶν², οὔτε ἐκ τῶν Ρώσων (στ. 16 - 22)· ἐν ἐναντία περιπτώσει διατάσσονται οἱ ἀρμόδιοι ἀξιωματοῦχοι νὰ συλλαμβάνουν καὶ νὰ φυλακίζουν τοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ διαφύγουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, νὰ ἀναφέρουν δὲ τοῦτο ἐγγράφως εἰς τὸν Ἀνώτατον Ἀρχοντα (στ. 22 - 27). Διατάσσεται δὲ ὁ στόλνικος καὶ βοεβόδας τοῦ Σέβσκ Μιχαήλ Θεοδώροβιτς Rtiščen³, ὅπως ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς εἰρημένους μοναχοὺς νὰ διέλθουν ἐκ τοῦ Σέβσκ πρὸς τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ρωσίας. Ἐπίσης διατάσσεται ὁ Ἰβάν Στεπάνοβιτς

τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος τοῦ πατᾶ Νικηφόρου. — Τὸ ἐγγράφον χαρακτηρίζεται ὡς ἀπολυτικὸν γράμμα, διότι δι' αὐτοῦ παραχωρεῖται ἡ ἄδεια ἐξ ὀδοῦ (ἀπολύσεως) ἐκ τῆς Ρωσίας: πρβλ. καὶ κατωτέρω, σελ. 239 τὴν ἐπὶ τοῦ νότου διεύθυνσιν: *Projezžaja gramota* (= ταξιδιωτικὸν γράμμα).

1. Πρόκειται περὶ πόλεων κειμένων ΝΔ. τῆς Μόσχας καθ' ὁδὸν πρὸς Οὐκρανίαν: βλ. *Očerki istorii SSSR*, ἐνθ' ἀνωτ., χάρτας.

2. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐτέθη ὁ ὅρος οὗτος εἰς τὸ ἐγγράφον τοῦ ἔτους 1705 εἶναι προφανής: ὁ Πέτρος ὁ Μέγας εὗρισκετο, ἀπὸ τοῦ 1700, εἰς πόλεμον μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σουηδίας Καρόλου ΙΒ' καὶ ἐφοβεῖτο τὴν διείσδυσιν κατασκόπων τοῦ ἀντιπάλου του ἢ τὴν διαφυγὴν αἰχμαλώτων Σουηδῶν.

3. Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Rtiščen ἦτο καὶ παλαιότερον γνωστόν: μεσοῦντος τοῦ ΙΖ' αἰ. ὁ εὐγενὴς (boyarin) Rtiščen ἔλαβε μέρος εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Νίκωνος, βλ. G. Welter, *Histoire de Russie des origines à nos jours*, Παρίσιοι 1949, σελ. 158, καὶ L. Černin, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 285.—Ὁ στρατηγὸς Μιχαήλ Θεοδώροβιτς Rtiščen τοῦ παρόντος ἐγγράφου τοῦ ἔτους 1705, βοεβόδας τῆς πόλεως Σέβσκ, εἶναι προφανῶς ἀπόγονος τοῦ βογιάρου τῶν χρόνων τοῦ τσάρου Ἀλεξίου.

Μαζέπα¹, ἀρχηγός (*hetman*) τοῦ ἐκατέρωθεν τοῦ Δνειπέρου στρατοῦ καὶ ἱππότης τοῦ Τάγματος τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, ὅπως ἐπιτρέψη τὴν ἔξοδον τούτων, συμφώνως πρὸς τὸ βασιλικὸν διάταγμα καὶ ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπίβλεψιν.

Ἐγράφη ἐν ἔτει ,αψε', Μαρτίου κγ'.

Σφραγίς

Ἄτελῶς (*bespošlin*)

Ἐπικυροῖ (*spravil*)

Ivan Gubin

Ἐπὶ τοῦ νότου ἢ ὑπογραφή: Djak Ivan Vωlkon † (βλ. Φωτ. 29)· καὶ εἰς τὴν σελ. 4 ἢ διεύθυνσις: *Projezžaja gramota Pales|tinskomu archimandrit(u)|is Posolskogo Prikaz(a)* (=Ταξιδιωτικὸν γράμμα εἰς τὸν Παλαιστίνιον ἀρχιμανδρίτην ἐκ τοῦ Γραφείου τῶν Ἐξωτερικῶν)² (βλ. Φωτ. 30).

1. Ὁ Ἰβάν Στεπάνοβιτς Μαζέπα (1644 - 1709), Πολωνὸς τὴν καταγωγὴν, διεκρίθη μεταξὺ τῶν Κοζάκων τῆς Οὐκρανίας, ἐγένετο βοηθὸς τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν Κοζάκων Ἰβάν Σαμουήλοβιτς, τῷ 1687 προήχθη εἰς ἀρχιστράτηγον (*hetman*), τῷ δὲ 1693 διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἀρχηγὸς τῆς περιοχῆς ταύτης. Κατὰ τὸν πόλεμον μετὰ τῆς Σουηδίας ἐπρόδωσε τὸν ἡγεμόνα του καὶ τῷ 1709, μετὰ τὴν μάχην τῆς Πολτάβας, ἠκολούθησε τὸν ἡττημένον βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ' εἰς Τουρκίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε: βλ. Well er, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 199 καὶ Bolšaja Sovetskaja Enciklopedija, β' ἐκδ., 26 (1954), σελ. 69. Πρβλ. καὶ Σ π. Λάμπρου, Ὁ Μαζέππυς παρὰ τοῖς νέοις Ἑλλήσι, ἐν *Μικταὶ Σελίδες*, Ἀθήναι 1905, κυρίως σελ. 567 - 8.

2. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ μνημονευομένου εἰς τὸ αὐτὸ ἔγγραφον ἀρχιμανδρίτου τῆς ἐν Μήλω Μονῆς τῆς Θεοτόκου Νικηφόρου, εἰς τὸν ὁποῖον, ὡς ρητῶς ἀναφέρει αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔγγραφον, ἐδόθη ἄδεια διελύσεως καὶ ἐξόδου, δηλαδὴ τὸ παρὸν «ταξιδιωτικὸν γράμμα». — Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Νικηφόρου ὡς *Παλαιστίνιον* (*palestinskij*) παρέχει προβλήματα, διότι, ὡς γνωστὸν, ἡ νῆσος Μῆλος ἀνήκειν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως (βλ. Θ. Παπαδοπούλου, *Studies and Documents, relating to the Greek Church and People under Turkish Domination*, Βρυξέλλαι 1952, σελ. 119) καὶ ἐπομένως ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων δὲν εἶχε κανονικῶς οὐδεμίαν δικαιοδοσίαν ἐπ' αὐτῆς. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ συμβῆ μόνον εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Μηλιακὴ Μονὴ τῆς Θεοτόκου ἦτο μετόχιον τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ τὸ γεγονός οὐδέποτε μαρτυρεῖται· ἀντιθέτως ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως κατὰ ἐκείνους τοὺς χρόνους ὡς μετόχιον τῆς Παλαιστίνης τὸ ἐν Μήλω «Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Σάββα μετὰ τῆς ἐνοριακῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων», τὸ ὁποῖον παρεχωρήθη ἐπὶ Ματθαίου Β' (1595, 1599 - 1602), ἐπεκυρώθη δὲ τῷ 1619, 1703 κέ.: βλ. σχετικῶς Ἀρχιμ. Κ α λ λ ι ν ῖ κ ο υ Δ ε λ ι κ ἄ ν η, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Ἐπισήμια ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου (1574 - 1863)*, Κωνσταντινούπολις 1904, σελ. 339, 452 - 3. Προτείνομεν πρὸς ἐρμηνεῖαν τοῦ ὄρου *Παλαιστίνιον* δύο ὑποθέσεις: α) ὅτι ἐγράφη ἐκ παραδρομῆς ἢ λ. *palestinskomu*, πλεόν γνωστὴ εἰς τοὺς Ρώσους γραφεῖς, ἀντὶ τῆς λ. *pal'miskomu* (=Πατμίω): ἡ Μηλιακὴ Μονὴ τῆς Θεοτόκου ἦτο ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων μετόχιον τῆς Πάτμου, ὡς ὑποθέτομεν (βλ. κατωτέρω, σελ. 251 - 254), ἢ β) ὅτι ὁ ὑπηρετῶν ἐν Μήλω ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος κατήγετο ἐκ Παλαιστίνης.

"Архεται: *Božieju M(i)l(o)stiju Ot presvetlejšago i deržavneišago Velikogo G(osu)d(a)rja C(a)rja i Velikogo Kn(ja)zja Petra Alekseeviča... ot c(a)rstvuesšago velikogo grada Moskovy pogorodom dokalugi...*

4. ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ Α΄

ukaz (velikogo gosudarja) (στ. 18)

Ίούνιος 1705

Ἐὸ αὐτοκράτωρ Πέτρος Ἀλεξέγιεβιτς παρέχει εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐν Μήλω Μονῆς τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου ἄδειαν διελεύσεως τῶν ὀκτῶ μεταφορικῶν ἀμαξῶν των.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Πρωτότυπον (Ἀρχεῖον Πάτμου ἀρ. 56). Χάρτης δυτικός, λεπτός, χρώματος ὑπολεύκου, διαστ. 0,365 × 0,165. Γεγραμμένον μέρος 0,287 × 0,137. Στίχοι κειμένοι 21. Μελένη μαύρη. Τέσσαρες ὀριζόντιοι διπλώσεις. — Διατήρησις πολὺ καλή: μικραὶ φθοραὶ εἰς τὰ ἄκρα καὶ τὰς διπλώσεις (βλ. στ. 7). — Γραφή οὐχὶ ἐπιμεμηλημένη, μετὰ τῶν συνήθων βραχυγραφῶν (βλ. Φωτ. 31).

Προστετυπωμένη ἐπὶ τῶν δύο τελευταίων στίχων καὶ καλύπτουσα ἐν μέρει τὸ κείμενον, σφραγὶς ἐκ μέλανος ἰσπανικοῦ κηροῦ, διαμ. 0,045, ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου ἐγγράφου (βλ. σχετικὴν περιγραφὴν, ἀνωτέρω, σελ. 237), νῦν ἐφθαρμένη, ἣ δὲ περίξ ἐπιγραφὴ τελείως κατεστραμμένη. Ὑπὸ τὴν σφραγίδα διέρχεται λωρὶς χαρτῶα, πλάτους 0,005, τῆς ὁποίας σφύζεται μικρὸν τμήμα ἐκατέρωθεν μήκους ἀρ. 0,030, δεξ. 0,045, καὶ ἣ ὁποία περιέδενε πιθανώτατα τὸ ἔγγραφο διπλούμενον.

Σημειώματα: α) εἰς τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν διὰ χειρὸς ΙΘ΄ αἰ., ὁ ἑλληνικὸς ἀριθμὸς δ' ¹ β) ἐπὶ τοῦ νώτου ὁ ἀριθμὸς Ἀρχείου τῆς Μονῆς 56.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ: Παρὰ τοῦ τσάρου Πέτρου Ἀλεξέγιεβιτς, Πάσης Μεγάλης καὶ Μικρᾶς καὶ Λευκῆς Ρωσίας αὐτοκράτορος (στ. 1 - 4), ἐκ Μόσχας καθ' ὁδὸν μέχρι Καλούγας, Μπολχόβ, Σέβσκ καὶ μέχρι τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ρωσίας (στ. 4 - 6) πρὸς οἰονδήποτε ἤθελε δοθῆ τὸ παρὸν (στ. 6 - 9): Εἰς τὸν ἐλθόντα ἐκ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Μήλω Μονῆς τῆς Γεννήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ἀρχιμανδρίτην Νικηφόρον καὶ τοὺς συνοδοὺς αὐτοῦ ἐδόθη ἣ ἄδεια μεταφορᾶς ὀκτῶ μεταφορικῶν ἀμαξῶν ἀπὸ Μόσχας μέχρι τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ρωσίας (στ. 9 - 17), συμφώνως πρὸς τὸ παρὸν διάταγμα τὸ

1. Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 233 ὑποσ. 2.

ὁποῖον ἐξεδόθη ἐν Μόσχᾳ ἐκ τοῦ Γραφείου τῶν Ἐξωτερικῶν (*is Posolskogo Prikaza*), ἐν ἔτει ,αψε', μηνὶ Ἰουνίῳ [...].

Σφραγὶς

Ἄτελῶς (*bespošlin*)

νὰ ἀφεθοῦν ἐλευθεραὶ αἱ ἄμαξαι (*otrustit' podvody*)

ἔγραψε (*pisal*) Ivan Menšikov¹.

Ἐπὶ τοῦ νότου: α) ἡ ὑπογραφή: Djak Ivan Zolotuchin, β) διὰ τῆς αὐτῆς ὡς τὸ ἔγγραφον χειρὸς ἡ διεύθυνσις: *Progonov ot Moskvy domalorosiskich gorodov po KZ altyn na podvody* (=ἐλευθέρα διέλευσις ἐκ Μόσχας μέχρι τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ρωσίας ἀνὰ 27 ἄλτιν² κατὰ ἄμαξαν), γ) ἡ ἐπικύρωσις: *spravil Stepan Emeljanov* (βλ. Φωτ. 32).

Ἄρχεται: *Ωt Velikogo G(o)s(u)d(a)rja C(a)rja i Velikogo | Kn(ja)zja Petra Alekseeviča... ot Moskvy podoroze dokalugi...*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὰ ἀνωτέρω ἔγγραφα, ἐκδοθέντα εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ρωσικὴ αὐτοκρατορικὴ Γραμματεία διαμορφοῦται καὶ ἐξελίσσεται³, παρουσιάζουν ἀπὸ ἀπόψεως διπλωματικῆς ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Κατωτέρω θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐπισημάνωμεν τὰ κυριώτερα αὐτῶν χαρακτηριστικά:

1) Τὸ πρῶτον ἔγγραφον χαρακτηρίζεται ὡς *žalovalnaja gramota*, δηλαδή Εὐεργετικὸν Γράμμα⁴, καὶ ἀπολύεται ὑπὲρ τινος ἐν Μήλῳ μονῆς, εἰς τὴν ὁποίαν παραχωροῦνται ὠρισμένα προνόμια. Ὁμοίως καὶ τὸ δεύτερον. Τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον ἔγγραφον εἶναι *ukaz*, δηλαδή διατάγματα, προστάγματα, καὶ ἀπευθύνονται ὑπὸ τοῦ τσάρου καὶ τοῦ ἀρμοδίου γραφείου (*prikaz*) πρὸς ἀξιωματούχους τοῦ Κράτους.

2) Καὶ τὰ τέσσαρα ἔγγραφα εἶναι πρωτότυπα, ὡς διαπιστοῦται ἐκ τῆς

1. Ὁ γραφεὺς Ἰβάν Μένσικοφ ἦτο πιθανώτατα συγγενὴς τοῦ Ἀλεξίου Μένσικοφ (1673 - 1729), τοῦ λεγομένου Αλεκαša, παιδικοῦ φίλου τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Ὁ Ἀλέξιος Μένσικοφ, ἀνὴρ ταπεινῆς καταγωγῆς, σύντροφος τῶν παιγνιδίων τοῦ Πέτρου, ἔγινε φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Μετὰ τὸν θάνατον Πέτρου τοῦ Α', διεκυβέρνησε ἐπὶ τι διάστημα ὡς ἀπόλυτος ἄρχων τὴν χώραν, περιορίζων τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα Πέτρον τὸν Β'. Ἐξωρίσθη ὁμως κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ τελευταίου τούτου καὶ ἀπέθανε τῷ 1729: βλ. *Bolšaja Sovet. Encikl.*, β' ἐκδ., 27 (1954), σελ. 158. Πρβλ. *Welter*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 185, 203, 225 - 6, 236.

2. Τὸ ἄλτιν ἦτο νόμισμα τριῶν καπίκιων. Ἐπομένως 27 ἄλτιν ἐξισοῦντο πρὸς 81 καπίκια (100 καπίκια=1 ρούβλιον).

3. Βλ. *Čerernin*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 282 κέ.

4. Ἡ λ. *gramota* προέρχεται ἐκ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως *γράμμα - γράμματα* καὶ σημαίνει τὸ ἔγγραφο ἐν γένει καὶ ὄχι ἀπλῶς τὴν ἐπιστολήν.

σφραγιδος (έγγρ. 1, 3, 4) και τῶν ὑπογραφῶν τῶν ἀρμοδίων ἀξιωματούχων (έγγρ. 2, 3, 4). Ὡς εἶναι γνωστόν, εἰς τὴν Ρωσίαν μέχρι τοῦ Πέτρου τοῦ Α' τὰ αὐτοκρατορικά ἔγγραφα δὲν ἔφερον τὴν ὑπογραφήν τοῦ ἐκδίδοντος ταῦτα ἡγεμόνος· ὁ Μέγας Πέτρος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ρῶσος ἡγεμόν, ὁ ὁποῖος ὑπέγραψεν ἔγγραφα αὐτοκρατορικά. Μέχρι τότε τὸ αὐθεντικὸν ἐνὸς ἔγγράφου ἐπιστοποιεῖτο:

α) ἢ διὰ μόνης τῆς σφραγιδος: βλ. τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τεσσάρων ὑπὸ ἐξέτασιν ἔγγράφων, τὸ ὁποῖον φέρει τὴν σφραγιδα τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος.

β) ἢ διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ *djak*¹, δηλ. τοῦ προϊσταμένου τῆς Γραμματείας τοῦ ἀρμοδίου γραφείου (*prikaz*): βλ. ἔγγρ. 2, τὸ ὁποῖον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ *djak Emeljan Ukraincov*.

γ) ἢ διὰ τῆς σφραγιδος και τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἀρμοδίου *djak*: βλ. ἔγγρ. 3 και 4, τὰ ὁποῖα φέρουν τὴν σφραγιδα, και ἐπὶ τοῦ νώτου τὸ ἐν τὴν ὑπογραφήν τοῦ *djak Ivan Volkov*, τὸ ἄλλο τὴν ὑπογραφήν τοῦ *djak Ivan Zolotuchin*.

3) Ἐπὶ τοῦ νώτου τοῦ πρώτου ἔγγράφου, ὁ γραφεὺς ἔχει σημειώσει τοὺς τίτλους τοῦ ἐκδόντος τοῦτο αὐτοκράτορος, πρᾶγμα σὺνηθες εἰς τὴν Ρωσικὴν διπλωματικὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κάτωθεν τῶν τίτλων τούτων ἔγγραφή μεταγενεστέρως τὸ ἔγγραφο τοῦ διαδόχου αὐτοκράτορος. Ἐπομένως οἱ ὡς ἄνω τίτλοι οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ δεύτερον ἔγγραφο.

Τὸ ἔγγραφο τοῦτο προσεγράφη ἐπὶ τοῦ νώτου τοῦ πρώτου ἔγγράφου, τὸ ὁποῖον ἀνανεώνει και ἐπικυροῖ, συνετάχθη δὲ ὑπὸ τῆς Γραμματείας τοῦ Γραφείου τῶν Ἐξωτερικῶν (*posolskij prikaz*) και ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ *djak* τοῦ Γραφείου τούτου *Emeljan Ukraincov*. Ὑπογραμμίζομεν τὸ γεγονός ὅτι πρῶτότυπον ἔγγραφο ἔγγραφή ἐπὶ τοῦ νώτου ἑτέρου, ἐπίσης πρῶτοτύπου, ἔγγράφου, τὸ ὁποῖον ἀνανεώνει και ἐπικυροῖ — φαινόμενον σὺνηθες εἰς τὴν Ρωσικὴν αὐτοκρατορικὴν Γραμματείαν².

1. *Djak* σημαίνει ἐν τῇ κυριολεξίᾳ διάκονος, κληρικός. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὁμοῦ ταύτην ἐσήμαινε τὸν προϊστάμενον τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας. Ὑπὸ τὸν *djak* ὑπῆγοντο οἱ *podjačie* = γραφεῖς. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰ. ἀριθμοῦνται 178 *djaki* και 1450 *podjačie* ἐν Μόσχᾳ. Οἱ *podjačie* κατέγραφον τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ὑπέγραφον οἱ *djaki*: βλ. *Č e r e p n i n*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 290 κέ. Περὶ τοῦ ἀξιώματος τούτων, τῆς δικαιοδοσίας και τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον διεδραμάτισαν βλ. *S. O. S m i d t*, *O d j a - d e s t v e o R o s s i i s e r e d i n y X I V* ρ. (Περὶ τοῦ διακονικίου εἰς τὴν Ρωσίαν τῶν μέσων τοῦ ΙΣ' αἰ.), ἐν *Problemy obščestvenno-političeskoj istorii Rossii i Slavjanskich stran*, σελ. 181 - 190.

2. Πρβλ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Ἱεροσ. Βιβλ., τόμ. Ε', σελ. 152: ἔγγραφο τοῦ τσάρου Θεοδώρου Ἰβάνοβιτς (1592 - 93), διὰ τοῦ ὁποῖου παραχωρεῖται εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα ἄδεια εἰσόδου και ἐξόδου εἰς τὸ Κράτος τῆς Μοσχοβίας «δι' ἐλεημοσύνην». Εἰς τοῦτο ἔγραψαν ἀποπίσω και οἱ δύο βασιλεῖς και ὁ Μιχαὴλ και ὁ Ἀλέξιος και τὸ ἐκύρωσαν...: πρόκειται περὶ ἐπικυρώσεως γενομένης ἐπὶ

4) Εἰς τῶν γραφῶν (*podjačij*) τοῦ ἀρμοδίου Γραφείου, μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἐγγράφων καὶ τὸν σχετικὸν ἔλεγχον, ἐπεκύρωσε τὸ πιστὸν αὐτῶν διὰ τῆς ὑπογραφῆς του, τῆς ὁποίας προηγεῖτο ἡ λ. *spravil* (=ἐπεκύρωσε, ἐξηκρίβωσε). Οὕτω τὸ τρίτον ἔγγραφο ἐπικυροῦ ὁ Ivan Gubin¹, τὸ δὲ τέταρτον ὁ Stepan Emeljanov.

Συνοψίζοντες παρατηροῦμεν ὅτι τὸ α' ἔγγραφο φέρει μόνον τὴν σφραγίδα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπὶ τοῦ νότου τοὺς τίτλους αὐτοῦ. Τὸ β' ἔγγραφο ὑπογράφει ὁ djak Emeljan Ukraincov. Τὸ γ' ἔγγραφο φέρει τὴν σφραγίδα, τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ γραφέως Ivan Gubin καὶ ἐπὶ τοῦ νότου τὴν ὑπογραφὴν τοῦ djak Ivan Volkov. Τὸ δ' ἔγγραφο φέρει ἐπίσης τὴν σφραγίδα, τὴν ὑπογραφὴν τοῦ γράψαντος τοῦτο (βλ. *pisal* =ἔγραψεν) Ivan Menšikov, ἐπὶ τοῦ νότου δὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ djak Ivan Zolotuchin καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ Stepan Emeljanov. Ἡ διάταξις τῶν δύο τελευταίων ἐγγράφων εἶναι ἡ τυπικὴ διάταξις τῶν ἐγγράφων τῆς αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας, ὡς αὕτη διεμορφώθη ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου².

5) Εἰς τὸ τρίτον καὶ τέταρτον ἔγγραφο σημειοῦται ἡ φράσις *bes-rošlin* (=ἀνευ φόρου, ἀτελῶς), καὶ τοῦτο διότι αἱ μοναὶ δὲν κατέβαλλον τὰ συνήθη διὰ τὴν σύνταξιν ἑνὸς ἐγγράφου τέλη.

6) Ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὰ τρία ἐκ τῶν ἐγγράφων φέρουν ἀπηρωρημένην (ἔγγρ. 1) ἢ προστετυπωμένην (ἔγγρ. 3 καὶ 4) κηρίνην σφραγίδα· ἐπομένως καὶ κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦτο στοιχεῖον, ὡς καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα, τὰ ἡμέτερα ἔγγραφα δὲν εἶναι *χρυσόβουλλα*, ὡς ἡ Πατριαρχικὴ παράδοσις συνήθως χαρακτηρίζει αὐτά³. Βεβαίως ὁ ὅρος ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τὴν γενικὴν ἔννοιαν τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων καὶ ὄχι ὑπὸ τὴν συγκεκριμένην ἔννοιαν τοῦ ὀρισμένου τούτου εἴδους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας. Ἐξ ἄλλου, ὡς εἶναι γνωστὸν, ὁ ὅρος ἐχρησιμοποιήθη εὐρύτατα κατὰ τοὺς μεταβυζαντι-

---

τσάρου Μιχαὴλ τῷ 1619 - 20 καὶ ἐπὶ Ἀλεξίου τῷ 1647 - 48. Πρβλ. αὐτόθι, ἀνάλογον φαινόμενον εἰς ἔγγραφο ἀπολυθὲν ὑπὲρ τῆς Μονῆς Ἀρχαγγέλου.

1. Περιφνημος ὑπῆρξεν ὁ djak τοῦ ΙΓ' αἰ. Postnik Gubin, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματά του ὑπὸ τύπον χρονικῶν σημειωμάτων (βλ. S. O. S m i d t, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 183, 190, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία). Ἐπειδὴ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον τῆς μεταβιβάσεως τοῦ ἀξιώματος τούτου ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν (αὐτόθι, σελ. 186, 188), εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ Ivan Gubin τοῦ ἔτους 1705 εἶναι ἀπόγονος τοῦ Postnik Gubin τοῦ ΙΓ' αἰ.

2. Πρβλ. Č e r e p n i n, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 290.— Τῶν ἐγγράφων τοῦ Μεγάλου Πέτρου γίνεται συστηματικὴ ἔκδοσις μετὰ πλουσιωτάτου ὑπομνηματισμοῦ εἰς τὴν σειρὰν *Pis'ma i bumagi Petra Velikogo*, τόμ. 1 - 9, Πετρούπολις - Μόσχα, 1887 - 1952 (συνεχίζεται).

3. Βλ. ἄνωτέρω, σελ. 233 - 234, σημειώματα ἐπὶ τοῦ νότου τοῦ α' ἐγγράφου καὶ τῶν ἀντιγράφων καὶ μεταφράσεων.

νούς χρόνους διά να δηλώση τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ὀρθοδόξων ἡγεμόνων τῆς Ρωσίας, Μολδαβίας, Βλαχίας κλπ. ¹.

Καὶ τῶν τριῶν ἐγγράφων αἱ σφραγιῶδες ἔχουν ἐν κοινὸν χαρακτηριστικόν: φέρουν εἰς τὸ κέντρον τὴν παράστασιν τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ. Ἡ παράστασις αὕτη ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον εἰς σφραγιῶδα Ἰβάν τοῦ Γ' (1462 - 1505) ², σὺν τῷ χρόνῳ δὲ οἱ ἡγεμόνες τῆς Ρωσίας καθιέρωσαν αὐτὴν ὡς σύμβολον τοῦ Κράτους των ³, ἐν τῇ γενικωτέρᾳ πολιτικῇ των ὡς διαδόχων τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Πλὴν ὅμως τῆς κοινῆς κεντρικῆς παραστάσεως ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῆς αὐτοκρατορικῆς βούλλας — ἐρυθρᾶς, ἀπρωρημένης ἐκ μηρίνου — τοῦ πρώτου ἐγγράφου καὶ τῆς προστετυπωμένης καὶ ἀπλουστερας τῶν δύο τελευταίων ἐγγράφων, ὅπως ὑπάρχει σαφῆς διαφορὰ μεταξὺ τοῦ πολυτελοῦς, μετὰ χρυσῶν διακοσμῆσεων *Εὐεργετικοῦ Γράμματος* τοῦ τσάρου Ἀλεξίου καὶ τῶν ἀπλουστάτης ἐμφανίσεως δύο *διαταγμάτων* Πέτρου τοῦ Α' (Φωτ. 26, 28, 31).

7) Ἡ χρονολογία εἰς τὰ δύο πρῶτα ἔγγραφα παρέχεται ἀπὸ κτίσεως κόσμου κατὰ τὰ Βυζαντινὰ πρότυπα, ἐνῶ εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ ἔτους 1705 ἀπὸ Χριστοῦ Γεννήσεως. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἐγένετο μεταρρύθμισις εἰς τὸ χρονολογικὸν σύστημα: ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1700 κατηργήθη ἢ ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολόγησις καὶ εἰσῆχθη ἢ ἀπὸ Χριστοῦ

1. Βλ. προχείρως Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Ε', σελ. 151 - 152.

2. Ὑπενθυμίζομεν ὅτι ὁ Ἰβάν ὁ Γ' ἐνυμφεύθη Βυζαντινὴν πριγκίπισσαν, τὴν Ζωὴν Σοφίαν Παλαιολογίαν, θυγατέρα τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου: βλ. P. Pierling, *La Russie et l'Orient. Mariage d'un tsar au Vatican. Ivan III et Sophie Paléologue*, Παρίσιοι 1891, σελ. 146 - 147.

3. Περὶ τοῦ προβλήματος τῆς καταγωγῆς, τοῦ χρόνου ἐμφανίσεως καὶ τῆς χρήσεως τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ ἐν Βυζαντίῳ βλ. κυρίως A. Soloviev, *Les emblèmes héraldiques de Byzance et les Slaves*, Seminarium Kondakovianum 7 (1935), σελ. 119 - 164, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ προγενεστέρα βιβλιογραφία· εἰς τὴν μελέτην ταύτην ἐκτίθενται ἐπίσης τὰ κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ εἰς τὴν Σερβίαν, Βουλγαρίαν (σελ. 137 - 145) καὶ Ρωσίαν (σελ. 145 - 149), εἰς τὴν Δύσιν (σελ. 150 - 153) καὶ λοιπὰ Βαλκάνια (σελ. 153 - 155). Βλ. ἐπίσης M. MacLagan, *Le blason en Byzance*, ἐν *Actes du Xe Congrès Intern. d'Études Byzantines 1955*, Κωνσταντινούπολις 1957, σελ. 230. Ἐκ τῶν ἡμετέρων βλ. κυρίως Σπ. Λάμπρου, *Ὁ Δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου*, ΝΕ 6 (1909), σελ. 433 - 473· Ν. Α. Βέη, *Zum Thema des Zweiköpfigen Adlers bei den Byzantinern*, ἐν *Repertorium für Kunstwissenschaft* 35 (Βερολῖνον 1912), σελ. 321 - 330· Ν. Σβώρου, *Πῶς ἐγεννήθη καὶ τί σημαίνει ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου*, Ἀθήναι 1914· Δ. Ἀ. Ζακυθινόυ, *Ὁ Μαρκίων τοῦ Μομφερράτου Θεόδωρος Α' Παλαιολόγος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Σ'*, ΕΕΒΣ 11 (1935), σελ. 18 - 21. — Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ ἐν Ρωσίᾳ βλ. προσφάτως G. Alef, *The Adoption of the Muscovite Two-Headed Eagle: a Discordant View*, *Speculum* 41/1 (Ἰαν. 1966), σελ. 1 - 21, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ πλουσιωτάτη βιβλιογραφία.

Γεννήσεως, κατὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα¹. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐντάσσεται εἰς τὴν γενικωτέραν προσπάθειαν τοῦ τσάρου Πέτρου, ὅπως ἐκσυγχρονίσῃ τὴν Ρωσικὴν κρατικὴν μηχανὴν κατὰ τὰ πρότυπα τῆς Δύσεως. Ὑπογραμμίζομεν πάντως τὸ γεγονός ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ *χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α ἀ π ο δ ί δ ε τ α ι δι' ἑ λ λ η ν ι κ ῶ ν ἀ ρ ι θ μ ῶ ν*.

Β' ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Τὰ ἀνωτέρω ἔγγραφα ἐξεδόθησαν ἐπὶ τσάρου Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς (1646 - 1676) καὶ τῶν υἱῶν τούτου Θεοδώρου Ἀλεξέγιεβιτς (1676 - 1682) καὶ Πέτρου Α' τοῦ Μεγάλου (1682 - 1725).

Συγκεκριμένως τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἐγγράφων ἀπελύθη τῷ 1656 ὑπὸ τοῦ τσάρου Ἀλεξίου καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ φιλέλληνος πατριάρχου Νίκωνος². Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου παραχωρεῖται διὰ π ρ ῶ τ η ν φ ο ρ ἄ ν — ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου συναγεται — εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς Μηλιακῆς μονῆς ἄδεια εἰσόδου καὶ ἐξόδου εἰς Μόσχαν, ἀ ν ἅ ἑ π τ α ε τ ί α ν, δι' ἐλεημοσύνην, δηλ. πρὸς διενέργειαν ἐράνου. Τῷ 1676 ὁ Ἀλέξιος ἀποθνήσκει καὶ εἰς τὸν θρόνον ἀνέρχεται ὁ υἱὸς του Θεόδωρος. Τότε ἀκριβῶς γράφεται τὸ δευτερον τῶν ὑπὸ μελέτην ἐγγράφων, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἐ π ι κ ῦ ρ ω σ ι ν τοῦ πρώτου. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐπικύρωσις αὕτη προεκλήθη ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων μοναχῶν, λόγῳ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ νέου ἡγεμόνος, ἀκριβῶς ὅπως συνέβαιναν εἰς τὸ Βυζάντιον εἰς ἀναλόγους περιστάσεις. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀσθενικοῦ Θεοδώρου, ἐπηκολούθησε περίοδος ταραχῶν περὶ τὴν διαδοχὴν. Τελικῶς, τῷ 1689, ἀνέλαβεν αὐτοπροσώπως τὴν διακυβέρνησιν τοῦ Κράτους ὡς μόνος ἄρχων ὁ Πέτρος ὁ Α'³. Ἐγγραφον τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀνανεωτικὸν καὶ ἐπικυρωτικὸν τῶν προηγουμένων, δὲν ἐσώθη. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι τοιοῦτον ἔγγραφον δὲν ἐξεδόθη, τὸ περιεχόμενον ὅμως τῶν δύο σφζομένων ἐγγράφων τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος μᾶλλον ἀποκλείει παλαιότεραν ἀνάλογον ἐκδοσιν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀνανέωσις τότε δὲν ἐγένετο, προφανῶς λόγῳ τῶν ἄκρως δυσχερῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ Πέτρος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Μοσχοβίας⁴. Τὰ δύο ἐπόμενα ἔγγραφα χρονολογοῦνται

1. Πρβλ. Welter, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 216.

2. Περὶ τοῦ Ρώσου πατριάρχου Νίκωνος καὶ τῆς ἐναντι τῶν Ἑλλήνων στάσεως αὐτοῦ βλ. Χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ, *Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσίας κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα*, Ἱεροσόλυμα 1907, σελ. 81 κέ.

3. Welter, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 186.

4. Περὶ τοῦ θέματος βλ. ἐν ἐκτάσει Welter, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 182 κέ.

ἀμφότερα κατὰ τὸ 1705. Παρατηροῦμεν ὅτι τὸ 1705 ἦτο κανονικῶς τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὅποῖον οἱ Μήλιοι μοναχοὶ ἠδύναντο νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Ρωσίαν πρὸς διενέργειαν ἐράνου, δυνάμει τῆς ἀπὸ τοῦ 1656 παραχωρηθείσης ἀδείας εἰσόδου ἀνά ἐ π τ ε ρ ί α ν ($1656 + (7 \times 7 =) 49 = 1705$). Τὸ πρῶτον τῶν ἐγγράφων τοῦ Μεγάλου Πέτρου, ἀπολυθὲν κατὰ Μάρτιον 1705, παρέχει εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς μονῆς Μήλου ἄδειαν ἐξόδου ἐκ Μόσχας διὰ τῶν περιοχῶν τῆς Μικρᾶς Ρωσίας καὶ τοῦ Δνειπέρου. Τὸ τελευταῖον ἔγγραφο, ἀπολυθὲν κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1705, συμπληρῶνει τρόπον τινὰ τὸ προηγούμενον, διότι παρέχει ἄδειαν ἐλευθέρας διόδου ἀπὸ Μόσχας μέχρι τῆς Μικρᾶς Ρωσίας διὰ τὰς ὀκτῶ μεταφορικὰς ἀμάξας τῶν Μηλίων μοναχῶν.

Τὰ τέσσαρα ἔγγραφα ἀναφέρονται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων ἡγεμόνων παραχώρησιν πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐν Μήλῳ Μονῆς τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου ἀδείας εἰσόδου εἰς τὸ Κράτος τῆς Μοσχοβίας «δι' ἐλεημοσύνην», πρὸς διενέργειαν ἐράνου. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ μιᾶς περιπτώσεως ζ η τ ε ρ ί α ς.

Ὁ θεσμὸς τῆς ζητείας ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ἐκ λόγων πραγματικῆς ἀνάγκης: πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν βαρυτάτων οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ πατριαρχείου καὶ τῶν κατὰ τόπους ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν ἔναντι τοῦ κυριάρχου. Πράγματι διὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς μεγάλας ὑποχρεώσεις των πρὸς τὸ Τουρκικὸν Δημόσιον καὶ εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀνάγκας¹ ἐκκλησῖαι καὶ μοναὶ κατέφευγον εἰς τὴν διενέργειαν ἐράνων μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ διέτρεχον τὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας διδάσκοντες καὶ κηρύττοντες καὶ λαμβάνοντες τὴν προαιρετικὴν εἰσφορὰν (τὴν ἐλεημοσύνην) τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν². Ἐρανοὶ διενηροῦντο ἐπίσης καὶ ἐκτὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, εἰς τὰ λοιπὰ ὀμόδοξα ἔθνη, εἰς τὰς Παραδουναβίους Ἠγεμο-

1. Πρβλ. W. Regel, *Analecta Byzantinorussica*, Πετρούπολις 1891, σελ. 82, ἐπιστολὴν πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ ἔτους 1561: οὐ μόνον στενοχωροῦμεθα ἐκ τοῦ βάρους τοῦ ἐτησίου αὐθεντικοῦ χαρακτῆρος, οὐ μόνον πιεζόμεθα τῷ βάρει τῶν πεσοκείων πρὸς τοὺς ἔξω καὶ τῷ βάρει τῶν πολλῶν ὧν ἔχομεν λοιπῶν ἐξόδων, ἀλλ' ὅτι νῦν ἐν τῷ ἡμετέρῳ καιρῷ ἠῤῥήθησαν τὰ τε νέα κτίρια καὶ αἱ ἀναγκαῖαι οἰκοδομαί...

2. Βλ. Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος μετὰ τὴν Ὀθωμανικὴν κατάκτησιν*, ΕΕΒΣ 32 (1963), σελ. 186 κέ. — Πρβλ. V. Beneševič, *Catalogus Codicum manuscriptorum Graecorum qui in monasterio Sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur*, τόμ. Α', Πετρούπολις 1911, σελ. 461, 468-9, 470. Γ. Π. Κορνοῦτου, *Γράμματα ἀπ' τὴν Τουρκοκρατούμενη Δωδεκάνησο*, Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις, ἔτος Α', τεύχος 11 (Νοεμβρ. 1947), σελ. 406-412, τεύχος 12 (Δεκ. 1947), σελ. 437-440.

νίας και την Ρωσίαν¹. Γνωσταί εἶναι π.χ. αἱ μακραὶ καὶ συχναὶ περιοδεΐαι ἀνὰ τὰς ὀρθοδόξους χώρας τοῦ περιφήμου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1669 - 1707), ὁ ὁποῖος συνέλεξεν οὕτως σημαντικὰς συνδρομὰς ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ τοῦ βεβαρυμένου οἰκονομικῶς πατριαρχείου του, ἐκτελῶν συγχρόνως ἔργον εὐαγγελιστοῦ καὶ διδασκάλου².

Ἄνάλογος εἶναι ἡ περίπτωσις τὴν ὁποίαν μαρτυροῦν τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν ἔγγραφα.

Τὰ τέσσαρα Ρωσικὰ ἔγγραφα καλύπτουν περίοδον ἡμίσεος αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ 1656 μέχρι τοῦ 1705. Ἡ ἐποχὴ αὕτη ἦτο ἰδιαιτέρως σημαντικὴ διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας ἔναντι τῶν ὑποδοῦλων ὀρθοδόξων λαῶν καὶ ἔναντι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Βεβαίως δωρεαὶ ἐκ μέρους Ρώσων ἡγεμόνων πρὸς τὰ πατριαρχεῖα καὶ πρὸς ὀρθοδόξους μονὰς τελούσας ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν ἀναφέρονται συχνὰ καὶ παλαιότερον, ἀρχιερεῖς δὲ καὶ μοναχοὶ μετέβαινον πολλάκις εἰς τὴν Ρωσίαν διὰ νὰ ζητήσουν τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν (τὴν ἐλεημοσύνην) τοῦ τσάρου, διότι, ὡς λέγει ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ Β' (1561), οὐκ ἔχομεν ἄλλοθί που καταφυγεῖν μετὰ Θεὸν καὶ ἀναδοξαμεῖν, εἰ μὴ πάλιν πρὸς τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου, ὅτι ἡμεῖς μόνοι χωρὶς τῆς σῆς βοηθείας καὶ ἐλεημοσύνης οὐδὲν ἀνύσαι δυνάμεθα³. Σημειοῦμεν ἐνδεικτικῶς ὅτι, εὐθὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν, ὁ Γεννάδιος Σχολάριος (1454 - 56) ἔστειλεν εἰς Ρωσίαν μητροπολίτην τινὰ διὰ νὰ ζητήσῃ «ἐλεημοσύνην» «ἐλεημοσύνην» ἐζήτησε καὶ ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἰωακείμ ἀποστείλας περὶ τὸ ἔτος 1462 εἰς Ρωσίαν τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ⁴. Τῷ 1557 καὶ 1561 ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰωάσαφ ὁ Β' ἔλαβεν ἐκ Ρωσίας δωρεὰς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁵. Ἐπίσης τῷ 1588 μετέβη εἰς Μόσχαν ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' «χάριν ἐλεημοσύνης», διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ πληρώσῃ τὸ ἐξ ὀκτῶ ἑκατομμυρίων ἄσπρων χρέος τοῦ πατριαρχείου⁶. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐπι-

1. Πρβλ. Γ. Τσιοράν, *Σχέσεις τῶν Ρουμανικῶν χωρῶν μετὰ τοῦ Ἄθω καὶ δὴ τῶν Μονῶν Κουτλουμουσίον, Λαύρας, Δοχειαρίου καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος ἢ τῶν Ρώσων*, Ἀθῆναι 1938 (Texte und Forschungen zur Byz. - Neugr. Philol., N° 25), κυρίως σελ. 81 - 87.

2. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων*, Ἱεροσόλυμα 1907, σελ. 7, 33, 56 - 57.

3. Regel, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 82.

4. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων*, σελ. 8, καὶ ἀλλαχοῦ πληροφορίαι τινές περὶ «ἐλεημοσύνης» καὶ συλλογῆς ἐράνων.

5. Regel, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 73, 79 - 81, 84 - 85.

6. V. Beneševič, *Catalogus*, τόμ. Α', σελ. 452. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων*, σελ. 14. Πρβλ. I. N. Lebedeva, *Grečeskaja Chronika Psedo-Dorofeja i ee russkij perevod* (=Τὸ Ἑλληνικὸν Χρονικὸν

χορηγήσεις ἐστέλλοντο ἐκ Μόσχας πρὸς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ¹: οὕτω τῷ 1592 - 3 ὁ τσάρος Θεόδωρος Ἰβάνοβιτς ἔστειλε δωρεὰν εἰς τὴν Λαύραν τοῦ Ἁγίου Σάββα, εἰς Παλαιστίνην². Τῷ 1594 ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακείμ³ καὶ τῷ 1597 ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς⁴ ζητοῦν τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ τσάρου ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν των. Ἐπίσης τῷ 1603 καὶ 1605 ἀπεστάλη ἀντιπροσωπεῖα εἰς Μόσχαν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν «συνήθη ἐλεημοσύνην» ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος Παναγίου Τάφου⁵.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐκ μέρους τῶν Ρώσων ἡγεμόνων οἰκονομικῶν ἐνισχύσεων, ἀρχιερεῖς καὶ μοναχοὶ ἐζήτουν πολλάκις ἀπὸ τὸν τσάρον τὴν ἄδειαν πρὸς διενέργειαν ἐράνου (δι' ἐλεημοσύνην, χάριτι ἐλέους) ἐντὸς τοῦ Ρωσικοῦ Κράτους. Οὕτω, τῷ 1592 - 3 ὁ τσάρος Θεόδωρος Ἰβάνοβιτς παρεχώρησε δι' ἐγγράφου εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα ἄδειαν εἰσόδου εἰς τὴν Μοσχοβίαν «δι' ἐλεημοσύνην» ἢ ἄδεια ἀνενεώθη ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῶν τσάρων Μιχαὴλ Θεοδώροβιτς (1619 - 20) καὶ Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς (1647 - 8)⁶. Ἐπίσης τῷ 1591 - 2 ὁ αὐτὸς Θεόδωρος Ἰβάνοβιτς παρεχώρησε δι' ἐγγράφου εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Μονῆς Ἀρχαγγέλου ἄδειαν πρὸς διενέργειαν ἐράνου, ἀνανεωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ τσάρου Μιχαὴλ τῷ 1619 - 20⁷. τῷ δὲ 1651 ὁ τσάρος Ἀλέξιος Μιχαήλοβιτς παρεχώρησεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Μονῆς τῆς Ναζαρέτ ἄδειαν εἰσόδου εἰς τὴν Μοσχοβίαν ἀνά τριετίαν «δι' ἐλεημοσύνην»⁸. Αἱ τελευταῖαι περιπτώσεις εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὴν τῆς Μηλιακῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου, ἀνάλογος δὲ εἶναι καὶ ἡ ὅλη διαδικασίᾳ παραχωρήσεως καὶ ἀνανεώσεως τῆς σχετικῆς ἀδείας.

Ἄναμφιβόλως εἰς τὰ ἀνωτέρω δύναται τις νὰ προσθέσῃ καὶ ἄλλα ἀνάλογα παραδείγματα. Ὅμως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι σαφῆς διάκρισις μεταξὺ τῶν περιπτώσεων οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως ἐκ μέρους τοῦ τσάρου πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν πατριαρχείων καὶ τῶν μονῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς παραχωρήσεως ἀδείας πρὸς διενέργειαν ἐράνου ἐντὸς τοῦ Ρωσικοῦ Κράτους ἀφ' ἑτέρου, δὲν

τοῦ Ψευδο - Δωροθέου καὶ ἡ Ρωσικὴ του μετάφρασις), ἐν Trudy Otdela Drevneruskoy Literatury 21 (1965), σελ. 301.

1. Πρβλ. N. I o r g a, *Byzance après Byzance*, Βουκουρέστιον 1935, σελ. 126. B. K n ö s, *Un délégué Grec au service de la diplomatie suédoise au XVIIe siècle*, L'Hellénisme Contemporain, Β' σειρά, 10 (1956), σελ. 419.

2. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Ε', σελ. 151.

3. R e g e l, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 116 - 8.

4. Αὐτόθι, σελ. 110, 111, 113.

5. Αὐτόθι, σελ. 120 - 121, 127. — Πρβλ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων*, σελ. 37 - 38.

6. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Ε', σελ. 151 - 152.

7. Αὐτόθι, σελ. 152.

8. Αὐτόθι.

είναι πάντοτε δυνατή: και ή μία και ή άλλη περίπτωση χαρακτηρίζεται συνήθως δια τοῦ ὄρου «έλεημοσύνη»¹.

Πάντως υπογραμμίζομεν ιδιαίτέρως τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τοὺς δύο πρώτους μετὰ τὴν "Αλωσιν αἰῶνας μαρτυροῦνται δωρεαί, χρηματικά ἐνισχύσεις καὶ ἄδεια πρὸς διενέργειαν ἐράνου ἐκ μέρους τῆς ὀρθοδόξου Ρωσίας μόνον πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ τὰ μεγάλα μοναστικά κέντρα τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῆς Παλαιστίνης. Συστηματικὴ διενέργεια ἐράνου κατὰ τακτὰ χρονικά διαστήματα δι' ἐν ἐπαρχιακόν, περιορισμένης σημασίας μονῶν δὲν εἶναι μέχρι τοῦδε γνωστὴ. Ἡ περίπτωση τῆς μικρᾶς Μηλιακῆς μονῆς εἶναι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ή πρώτη, καὶ τὸ γεγονός ἀποκτᾶ ιδιαίτερον σημασίαν, διότι χρονολογεῖται κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἡ ἐποχὴ ἦτο πρόσφορος διὰ τοιαύτας ἐνεργείας.

Πράγματι μεσοῦντος τοῦ ΙΖ' αἰ., ἐπὶ τσάρου Ἀλεξίου, σημειοῦται πλήρης μεταστροφή εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν Ρώσων ἡγεμόνων ἔναντι τῆς Τουρκίας καὶ τῶν τουρκοκρατουμένων ὀρθοδόξων χωρῶν². Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ή Ρωσία, ἀπησχολημένη μετὰ τὰ πρὸς τὴν Δύσιν σύνορα αὐτῆς καὶ τελοῦσα ὑπὸ τὴν συνεχῆ ἀπειλὴν τῶν Τατάρων, ἠναγκάζετο νὰ διατηρῇ ἂν μὴ φιλικὰς τοῦλάχιστον εἰρηνικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας. Μόλις τῷ 1672 διὰ πρώτην φοράν ἐξεργάγη πόλεμος μετὰξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας³. Ἡ Ρωσία ἐμφανίζεται ἔκτοτε ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντίπαλος τῆς Τουρκίας, ὁ δὲ ἀγὼν τῆς Χριστιανικῆς Εὐρώπης κατὰ τῶν Τούρκων εἰσέρχεται εἰς νέαν φάσιν, τῆς ὁποίας ή πρωτοβουλία ὀφείλεται, ὡς λέγει ὁ Μιχαὴλ Λάσκαρις, «ὄχι πλέον ὡς ἄλλοτε εἰς τὸν Πάπαν, τὴν Βενετιανὴν ἢ τὴν Ἰσπανίαν, ἀλλ' εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν ὁσημέραι ἀυξάνουσαν Ρωσικὴν δύναμιν»⁴. Ἡ νέα αὕτη πολιτικὴ τῆς Ρωσίας ἔναντι τῆς Τουρκίας ἐδημιούργησε τὰς πρώτας ἐλπίδας εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ὑποδούλους λαούς. Τότε διεμορφώθη ή ἰδέα περὶ «τοῦ ξανθοῦ γένους τοῦ βορρᾶ», τὸ ὅποῖον θὰ ἀπέβαιεν ὁ ἀπελευθερωτὴς τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων⁵. Ἡ ἰδέα αὕτη, ἐμφανιζομένη ὑπὸ μορφὴν «χρησμῶν»

1. Τὸ θέμα τῆς ζήτησης, παρὰ τὰ ἐπ' εὐκαιρίᾳ γραφέντα, δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε συστηματικῶς καὶ ἐπὶ τοῦτο ἐρευνηθῆ, καὶ δὲν ἔχουν διευκρινηθῆ οἱ ὄροι, αἱ συνθήκαι καὶ αἱ μορφαι αὐτῆς. Ἀναγκαῖα θὰ ἦτο μία εἰδικὴ συνολικὴ μελέτη περὶ τοῦ τόσο σημαντικοῦ διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας τούτου φαινομένου.

2. Πρβλ. P. Pierling, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 139.

3. G. Welter, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 151.

4. Μ. Λάσκαρι, *Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 17-18.

5. Περὶ τοῦ «ξανθοῦ γένους» βλ. Μ. Λάσκαρι, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 231-236, ὅπου καὶ ή σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ Δ. Ζακυθηνοῦ, *Ἡ Βυζαντινὴ Ἰδέα καὶ ή Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*, Ἀθῆναι 1946, σελ. 12 καὶ ὑποσ. 21 (=Νέα Ἐστία 37 (1945), σελ. 229). Βλ. ἐπίσης Ν. Α. Βέη, *Περὶ τοῦ ἱστορημένου Χρησμολογίου τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου (Codex Graecus fol. 62=297) καὶ τοῦ θεόλου τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ»*, ΒΝJ 13 (1937), κυρίως σελ. 244 κθ' - 244λ'.

και «προφητειών»), είχε μεγάλην ἀπήχτισιν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ και μεγάληα πολιτικὰ ἐπακόλουθα.

Παραλλήλως ἡ Ρωσικὴ προπαγάνδα ἐπεχείρησε νὰ προσελκύσῃ τὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμόν¹. Ἦδη τὸ Πάσχα τοῦ 1656 — ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῶν ὑπὲρ τῆς Μηλιακῆς μονῆς ἐγγράφων — ὁ τσάρος Ἀλέξιος ἐδέχθη Ἑλληνας ἐμπόρους και διεβεβαίωσε τούτους ὅτι θὰ πράξῃ τὸ κατὰ δύναμιν διὰ νὰ θέσῃ τέλος εἰς τὸν ζυγὸν των². Τὸ Ρωσικὸν Ἔθνος ἦτο τὸ μόνον τότε ἀνεξάρτητον Ὀρθόδοξον Ἔθνος και τοῦτο ἀνήγαγεν εἰς σύμβολον ὁ τσάρος Ἀλέξιος³. Τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ συνέχισαν οἱ διάδοχοί του: ὁ Πέτρος ὁ Μέγας ἐνεφανίσθη ὡς ὁ ὑπερασπιστὴς τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὁμοδόξων.

Ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς γενικωτέρας ταύτης πολιτικῆς τῆς Ρωσίας πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν τὰ τέσσαρα ὑπὸ μελέτην Ρωσικὰ ἔγγραφα ὑπὲρ τῆς ἐν Μήλῳ Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Πιθανώτατα ἡ βοήθεια, τὴν ὁποίαν τὸ Ὀρθόδοξον Κράτος τοῦ βορρᾶ παρέσχε πρὸς τὴν μικρὰν μονὴν τῆς Μήλου, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς πολιτικὴ μεγαλοπρεπείας τῆς Ρωσίας, μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως ἀποκτήσῃ ἐρείσματα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου⁴ ἔναντι τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου τῆς.

Τὰ ἀνωτέρω Ρωσικὰ ἔγγραφα ἐξεδόθησαν ὑπὲρ τινος μονῆς τῆς Μήλου, ἡ ὁποία παραδίδεται εἰς αὐτὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *monastir Voploščenija Presvjatoj Bogorodicy* (ἔγγρ. 1 και 4) και *Voploščenskiij monastir* (ἔγγρ. 3), δηλ. Μονὴ τῆς Γεννήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, και πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ τοιαύτη μονὴ ἐν Μήλῳ. Σήμερον οὐδεμία μονὴ σφίζεται εἰς τὴν νῆσον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο, οὔτε ὅμως και ἄλλη μονὴ ὑπ' ἄλλο ὄνομα διατηρεῖται ἐκεῖ ἐν ἐνεργείᾳ⁵. Μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων ἐκκλησιῶν τῆς Μήλου⁶ ὑπάρχει ναὸς *Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου* εἰς τὴν τοποθεσίαν Πλάκαν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ

1. Πρβλ. Κ. Θ. Δ η μ α ρ ᾶ, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, γ' ἔκδ., Ἀθῆναι 1964, σελ. 132.

2. Welte r, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 199.

3. Αὐτόθι, σελ. 170.

4. Ὑπογραμμίζομεν τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ Αἰγαῖον εὐρίσκειτο εἰς τὸ κέντρον πολεμικῶν κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπιχειρήσεων: τὸ 1645 εἶχεν ἐκτραγῆ ὁ μεταξὺ Τούρκων και Βενετῶν πόλεμος μὲ ἐπίκεντρον τὴν Κρήτην, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἐπὶ 25 ἔτη και κατέληξεν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς μεγαλονήσου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν (1669). Νέος Τουρκοβενετικὸς πόλεμος θὰ διαρκέσῃ ἀπὸ τοῦ 1684 μέχρι τοῦ 1718.

5. Πρβλ. Ἰ ω σ ῆ φ Χ α τ ζ ι δ ᾶ κ η, *Ἱστορία τῆς νήσου Μήλου*, Ἀθῆναι 1927, σελ. 239.

6. Βλ. σχετικῶς τὴν προσφάτως ἐκδοθεῖσαν μελέτην τοῦ Ζ. Β ά ο υ, *Ναοὶ και ναῦδρια τῆς Μήλου*, Ἀθῆναι 1964, ὅπου περιγράφονται ἐν ἐκτάσει αἱ νῦν σφζόμεναι ἐκκλησίαι τῆς νήσου.

ἀναχθῆ εἰς χρόνους τόσον παλαιούς¹. Βασιζόμενοι εἰς παλαιότερας γραπτὰς μαρτυρίας καὶ εἰς τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα, θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐντοπίσωμεν τὴν μονὴν τῶν Ρωσικῶν ἐγγράφων. Οὕτως ὁ Pitton de Tournefort, ὁ ὁποῖος ἐπεσεκέφθη τὴν νῆσον τῷ 1700, εἰς ἐποχὴν δηλαδὴ σύγχρονον πρὸς τὰ ἡμέτερα ἔγγραφα, ἀναφέρει δέκα τρεῖς μονάς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ ἀκόλουθοι πέντε ἐτιμῶντο ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας: ἡ Παναγία Καστριανή, ἡ Παναγία Ἀρμενι, ἡ Παναγία Βουνάδο, ἡ Παναγία Θεοφανή, ἡ Παναγία τοῦ Κήπου². Προφανῶς μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Ρώσων ἡγεμόνων εὐεργετηθεῖσα μονή. Ἐκ τούτων ἡ τοῦ Κήπου καὶ ἡ Καστριανή πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀποκλεισθοῦν, διότι διελύθησαν ἐνωρίτατα³, ἐνῶ, ὡς θὰ λεχθῆ κατωτέρω, ἡ ἡμέτερα μονὴ διετηρήθη τοῦλάχιστον μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἐξ ἄλλου ἡ Παναγία Θεοφανή, τὴν ὁποίαν ταυτίζουν πρὸς τὴν Παναγίαν τοῦ Παρασπόρου, ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰ. παραδίδεται εἰς τὰ ἔγγραφα ὡς Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος⁴. Τὴν Παναγίαν Ἀρμενι δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ταυτίσωμεν. Ἀπομένει ἡ Παναγία Βουνάδο ἢ Βουβάδο, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς νήσου, ὅπου σήμερον σφάζεται ναὸς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου. Πράγματι περὶ τοῦ ναοῦ τούτου κεῖνται πολλὰ ἐρείπια — κελλία, προαύλια —⁵ τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἄλλοτε σημαντικὸν μοναστικὸν συγκρότημα καὶ δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ ταυτίσωμεν τοῦτο πρὸς τὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου τῶν Ρωσικῶν ἐγγράφων.

Τὰ τέσσαρα Ρωσικὰ ἔγγραφα ἀπόκεινται σήμερον εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὡς δὲ συνάγεται ἐκ σχετικοῦ σημειώματος⁶, εὐρίσκοντο ἐκεῖ τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰ.: ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1757 δύο ἐκ τῶν ἐγγράφων εἶχον ἀντιγραφῆ καὶ μεταφρασθῆ ὑπὸ τοῦ εἰς Πάτμον καταφυγόντος μητροπολίτου Ἰπεκίου Γαβριήλ, νέα δὲ μετάφρασις ἐπεχειρήθη τὸν ΙΘ' αἰ.⁷ Ἡ ἐν Πάτμῳ ὑπαρξίς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰ. ἐγγράφων τόσον σημαντικῶν διὰ τὴν Μηλιακὴν Μονὴν τῆς Θεοτό-

1. Αὐτόθι, σελ. 45 κέ.

2. Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du Roy...*, τόμ. Α', Παρίσιοι 1717, σελ. 153 - 154.

3. Πρβλ. Βάου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 125 - 9 καὶ 523 - 5. Ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Κήπου, τῆς ὁποίας σφάζεται ἡ ἐκκλησία τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, διελύθη ἐνωρίτατα, ἡ δὲ κινητὴ περιουσία αὐτῆς μετεφέρθη εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἀγίας Μαρίνης. Ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας Καστριανῆς, 4 χλμ. ἀνατολ. τοῦ συνοικισμοῦ Ζεφυρίας, διελύθη πρὸ τοῦ 1824, ὡς συνάγεται ἐκ σχετικῶν ἐγγράφων. Περὶ τῶν μονῶν τούτων βλ. ἐπίσης Ἰ. Χατζιδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 133 - 6.

4. Ζ. Βάου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 295 - 8.

5. Αὐτόθι, σελ. 299 - 303.

6. Βλ. ἄνωτέρω, σελ. 234.

7. Βλ. ἄνωτέρω, σελ. 234.

κου ἐρμηνεύεται μόνον, ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρχε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους στενὴ ἐξάρτησις τῆς μονῆς ταύτης ἐκ τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου, ἐὰν δηλ. ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου ἦτο μετόχιον τῆς μονῆς τοῦ Θεολόγου. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ γεγονός μαρτυρεῖται ρητῶς κατὰ τὸ ἔτος 1844 — περὶ τοῦ σχετικοῦ ἐγγράφου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω —, ἀλλ' αὐτὴ εἶναι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἡ πρώτη μαρτυρία. Οὕτως εἰς τὴν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ Πάτμου ἀποκειμένην «πακτωσίαν» (βιβλίον καταχωρήσεως ἐπισήμων ἀντιγράφων συμφωνητικῶν τῆς Μονῆς τοῦ Θεολόγου, ὅπου κυρίως εὐρίσκονται ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς μετόχια αὐτῆς) μνημονεύονται ἐπανηλειμμένως κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἐποχὴν ὡς μετόχια τῆς Μονῆς Πάτμου ἐκ Μήλου τὸ τοῦ Σωτήρος καὶ τὸ τῆς Ἀγίας Ἑλένης¹, οὐδέποτε δὲ ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου.

Παρὰ ταῦτα εἰς Ἑλληνικὸν ἐγγραφοῦν τοῦ ἔτους 1670, ἀποκείμενον ἐπίσης ἐν Πάτμῳ, μνημονεύονται τὰ ἀκόλουθα:

Διὰ τοῦ παρόντος καὶ ἡμετέρου γράμματος δηλοποιῶ ὅτι ἐρχομένου μου ἀπὸ τὴν Μοσχόβιαν ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσι, ἀνταμώθηκα μὲ τὶς πατέρες τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου ἀποστόλου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, οἳ ἡ περίφημος μονὴ ἐκ τῆς νήσου Πάτμου, ἐρχόμενοι καὶ αὐτοὶ διὰ ἐλεημοσύνη εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον ἡμῶν ἀθέντην. Καὶ ἐστῶντας νὰ γένω ἱεροδιάκονος εἰς τὴν μονὴν ταύτην ἔδωσα παρὰ μικρὰν ἐλεημοσύνην τοῦ παπᾶ Λεοντίου μετὰ τῆς συνοδείας αὐτοῦ μὲ τὸν ἴδιόν μου θέλημα ἕνα τριμόρφον ἀσημωμένο καὶ μαλαματοκαπνισμένο καὶ ἕτερον εἰκὼν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἀσημωμένη καὶ μαλαματοκαπνισμένη καὶ ἀσιλανία² τὸν ἀριθμὸν 40, ἧγουν σαράντα, διὰ ψυχικὴν μου σωτηρίαν καὶ διὰ νὰ ἔχω τὸ μνημόσυνόν μου. Καὶ οἱ πατέρες οἱ Θεολογίτες νὰ μὴν ἔχουν νὰ γυρεύουν τίποτας ἀπὸ τοῦ λόγου μου, μήτε ἐγὼ ἀπ' αὐτούς, ἕως νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ πάγω καὶ ἐγὼ σωματικῶς, νὰ περάσω τὸ ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς εἰρηρικῶς καὶ ἀταράχως. Καὶ εἰς ἀσφάλειαν ἐδόθη τὸ παρὸν ἡμέτερον γράμμα εἰς χεῖρας τοῦ παπᾶ κὺρ Λεοντίου μετὰ τῆς συνοδείας αὐτοῦ. Ἔτος τὸ σωτήριον 1670. Ἀκόμη ἀφιερῶνω καὶ ἕνα χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως τοῦ Μοσχόβου τιμώμενον εἰς ὄνομα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πλατυτέρας διὰ μνημόσυνον καὶ διὰ ψυχικὴν μου σωτηρίαν.

Ἦ Ἰάκωβος Ἱερομόναχος ἐκ νήσου Μήλου βεβαιοῖ τὰ ἄνωθεν³.

1. Βλ. Ἀρχεῖον Μονῆς Πάτμου, «Πακτωσία», φφ. 5^v, 12^v, 13^v, 44^v, 45^r, 46^v, 48^r, 49^r, 51^v, 61^r, 80^r. Περὶ τῶν μονῶν τούτων βλ. Χ α τ ζ ι δ α κ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 194 καὶ Β α ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 477. Εἶναι γνωστὸν ὡσαύτως ἐξ ἐγγράφων ὅτι ἡ Μονὴ Ἁγίας Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ὁ λεγόμενος Σιδεριανός, ἦτο μετόχιον τῆς Μονῆς Πάτμου: βλ. Χ α τ ζ ι δ α κ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 244 - 6 καὶ Β α ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 105 κέ.

2. Ἀσιλάνι καὶ ἀσλάνι (ἐκ τοῦ τουρκ. *arslan* = λέων) ἦτο ἀργυροῦν πολωνικὸν νόμισμα φέρον παράστασιν λέοντος, τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφόρει ἄλλοτε ἐν Τουρκίᾳ, ἰσότημον πρὸς τὴν αὐστριακὴν ρεγγίναν.

3. Ἀρχεῖον Πάτμου, φάκελλος ἐγγράφων Μήλου (ΚΝΕ, Πάτμος 1962, ἀρ. φιλμ

Ἐνωθεν τοῦ ἐγγράφου ἡ ἐπικύρωσις:

† ὁ τῆς ἀγ(ίας) πόλε(ως) Ἱ(ερουσα)λήμ π(ατ)ριάρχ(ης) Δοσίθ(εος) ἐπιβεβαιοῖ¹.

Ἐπὶ τοῦ νότου ἡ σημείωσις: ἡ ὁμολογία τοῦ παπᾶ Ἰακώβου τοῦ Βαπτισμένου².

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἐπιστρέφων ἐκ Μοσχοβίας ὁ ἐκ Μήλου ἱερομόναχος Ἰάκωβος συνηγήθη τῷ 1670 ἐν Ἱασίῳ³ μετὰ Πατριῶν μοναχῶν. Ὑπενθυμίζομεν ὅτι, κατὰ τὸ χορηγηθὲν τῷ 1656 *Ἐδεργετικὸν Γράμμα* τοῦ τσάρου Ἀλεξίου, οἱ μοναχοὶ τῆς ἐν Μήλῳ Μονῆς τῆς Θεοτόκου ἠδύναντο νὰ ἐπισκέπτονται τὴν Ρωσίαν «δι' ἐλεημοσύνην» ἀνὰ ἑπταετίαν· ἐπομένως τὸ 1670 ἦτο τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὅποῖον κανονικῶς οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Μηλιακῆς μονῆς ἠδύναντο νὰ μεταβοῦν εἰς Μόσχαν. Ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἀνωτέρω Ἑλληνικὸν ἔγγραφο, μετέβη δι' ἐλεημοσύνην εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον αὐθέντην⁴ ὁ Μήλιος ἱερομόναχος Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶχεν εἰς τὴν κατοχήν του καὶ ἓνα χρυσόβουλλον⁵ τοῦ βασιλέως τοῦ Μοσχόβου τιμώμενον εἰς ὄνομα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πλατυτέρας. Ἐξ ἄλλου, τὸ ταξίδιον τῆς ἐκ Μόσχας ἐπιστροφῆς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου, ὡς τοῦτο καθορίζεται εἰς τὰ ἀνωτέρω ἔγγραφα τῶν Ρώσων ἡγεμόνων, θὰ εἶχεν ὡς φυσικὸν σταθμὸν τὸ Ἱάσιον, ὅπου εὐρίσκομεν τῷ 1670 καὶ τὸν Μήλιον ἱερομόναχον Ἰάκωβον. Αἱ ὁμοιότητες μεταξὺ τοῦ ἐγγράφου τοῦ 1670 καὶ τῶν ἐξεταζομένων Ρωσικῶν ἐγγράφων, καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐκφράσεις (δι' ἐλεημοσύνην) καὶ ὡς πρὸς τὰ μνημονευόμενα πρόσωπα καὶ πράγματα, εἶναι πολλαί, ὥστε δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπλᾶ συμπτώσεις. Οὕτω δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ ἱερομόναχος Ἰάκωβος ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐν Μήλῳ Μονῆς τῆς Θεοτόκου⁶, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβῆ εἰς Μόσχαν διὰ τὴν τακτικὴν συλλογὴν

103). Τὸ ἔγγραφο εἶναι ἀνορθόγραφον· τὴν ὀρθογραφίαν ἀποκαθιστῶμεν πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τοῦ κειμένου.

1. Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος εὐρίσκετο πράγματι εἰς τὸ Ἱάσιον κατὰ Μάιον τοῦ 1670 (πρβλ. Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, *Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων*, σελ. 57), διὰ τοῦτο καὶ ἐπικυροῖ τὴν γενομένην μεταξὺ τῶν Πατριῶν μοναχῶν καὶ τοῦ Μηλίου ἱερομονάχου συμφωνίαν.

2. Τὸ ὄνομα Βαπτισμένος ἀπαντᾷ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Μήλῳ: πρβλ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, *Κατάλογος τῆς Συλλογῆς Περικλέους Ζεφλέντη*, ΕΕΒΣ 13 (1937), σελ. 249: εἰς γράμμα τοῦ ἔτους 1685 ἀναφέρεται ὁ ἱερεὺς Γεώργιος Βαπτισμένος.

3. Τὸ Ἱάσιον, πρωτεύουσα τότε τῆς Μολδαβίας, ἦτο σημαντικὸς σταθμὸς διὰ τοὺς ἐρχομένους ἀπὸ Ρωσίας πρὸς τὰ Βαλκάνια.

4. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ἔγγραφο δὲν ἀναφέρει ρητῶς ὅτι ὁ Ἰάκωβος εἶχε μεταβῆ «δι' ἐλεημοσύνην», συμπεραίνομεν ὅμως τοῦτο ἐμμέσως ἐκ τῆς φράσεως *ἐρχόμενοι καὶ αὐτοὶ* (δηλ. οἱ Πάτριμοι μοναχοὶ) διὰ ἐλεημοσύνην εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον ἡμῶν αὐθέντην, καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Μήλιος ἱερομόναχος εἶχε μεταβῆ εἰς Μοσχοβίαν.

5. Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου «χρυσόβουλλον» βλ. ἀνωτέρω, σελ. 243 - 244.

6. Τὸν Ἰάκωβον τοῦτον δυνάμεθα ἴσως νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἀρχιμαν-

ἐράνου. Ὁ ἐκλαμπρότατος ἀθθένης εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ Ρῶσος ἡγεμῶν (εἰς τὰ Ρωσικά ἔγγραφα ἀπαντᾷ ὁ ἀντίστοιχος τίτλος presvetlejšij), τὸ δὲ μνημονευόμενον χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως τοῦ Μοσχόβου πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ *Εὐεργετικὸν Γράμμα* τοῦ Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς, δηλαδὴ πρὸς τὸ πρῶτον τῶν ὑπὸ μελέτην Ρωσικῶν ἐγγράφων.

Ἐὰν ἡ ταύτισις εὐσταθῇ, ἐκπλήσσει τὸ γεγονόςς ὅτι ὁ Μήλιος ἱερομόναχος Ἰάκωβος δωρίζει εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς Πάτμου τὸ αὐτοκρατορικὸν τοῦτο ἔγγραφο, δυνάμει τοῦ ὁποίου διενηργοῦντο ἐν Ρωσίᾳ οἱ ἔρανοι ὑπὲρ τῆς Μηλιακῆς μονῆς. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο εἶχε τότε νομικὴν ἰσχὺν καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀρχιερακὴν σημασίαν. Ἡ δωρεὰ ἐξηγεῖται μόνον εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Πάτμιοι μοναχοὶ ἠδύναντο νὰ κάμουν χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου καὶ τοῦτο θὰ συνέβαινεν, ἐὰν ἡ Μονὴ τῆς Πάτμου εἶχεν ἤδη δικαιώματα ἐπὶ τῆς Μηλιακῆς μονῆς, δηλαδὴ ἐὰν ἡ τελευταία ἦτο μετόχιον τῆς Πάτμου — γεγονόςς τὸ ὁποῖον ρητῶς δηλοῦται εἰς ἔγγραφα τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰ. καὶ ἐμμέσως συνάγεται ἐκ σημειώματος τοῦ ἔτους 1757.

Τὰ Ρωσικά αὐτὰ ἔγγραφα ἦσαν ἐν ἰσχύι μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἢ τοῦλάχιστον ὑπῆρξαν ἡ ἀπαρχὴ διὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν Ρώσων ἡγεμόνων συστηματικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Μηλιακοῦ μοναστηρίου μέχρι τῶν χρόνων τούτων. Τὸ γεγονόςς μαρτυρεῖται ρητῶς ὑπὸ διγλώσσου (ρωσιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ γεγραμμένου) ἐγγράφου τοῦ ἔτους 1844, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει τὰ ἀκόλουθα: οἱ ὑπογεγραμμένοι, ὁ τε ἡγούμενος καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ κατὰ τὴν *Νῆσον Μῆλον Ἱεροῦ Μοναστηρίου τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου* (ρωσ. *Bogorodickago monastirja*), παρελάβομεν διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ρωσσο - αὐτοκρατορικῆς Πρεσβείας τὰ πανελεημόνως διδόμενα διὰ τὸ ἄνω ρηθὲν Μοναστήριον ἐλέη (ρωσ. *vsemilostivejše milostinnuju dažu*) ἀπὸ τὴν 20 τοῦ Ν(ο)εμβρίου μηνὸς τοῦ 1825 μέχρι τοῦ 1845ον ἔτους. 845 ρούβλια καὶ 69 καπίκια ἀργυρᾶ, ἅτινα πρὸς γρόσια 17 ἔφερον γρόσια τουρκικὰ δέκα τέσσαραις χιλιάδαις τριακόσια ἐβδομήκοντα ἕξ καὶ παράδαις εἴκοσι ἐννέα. Καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου ἐνδειξιν ἐδώκαμεν τὴν Παροῦσαν μας διπλῆν, δι' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ἐν Νήσω Μήλω τὴν α' δεκεμβρίου τοῦ 1844ον ἔτους.

Βενιαμὴν Ἱγούμενος τοῦ ἐν Πάτμῳ Ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τοῦ ἔχοντος μετόχιον ἐξαρτώμενον ὑπ' αὐτοῦ τὸ κατὰ τὴν ν[ῆσον] Μῆλον Ἱερὸν μονύδριον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἐγγράφου σφραγίς ἐκ τεσσάρων τεμαχίων. Ἐπὶ τοῦ νώτου τοῦ ἐγγράφου τὰ κάτωθι σημειώματα:

δρίτην τῆς Μηλιακῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τοῦ Ρωσικοῦ ἐγγράφου τοῦ ἔτους 1656. Ἐὰν ἡ ταύτισις αὕτη εὐσταθῇ, ὁ ἱερομόναχος Ἰάκωβος τοῦ 1670 καλεῖται εἰς τὸ ἔγγραφο τοῦ 1656 ἀρχιμανδρίτης ὑπὸ τὴν ἔνοιαν τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς.

α) Εἰς ἀριστεράν στήλην:

ἀπόδειξις —

ἐνθύμησις ὅτι τοὺς κάθε 5 χρόνους | θὰ λαμβάνει αὐτὸ τὸ ἔλεος τοῦ μετο|χίου
τῆς Μήλου ἀπὸ τὴν ρωσικὴν | πρεσβείαν.

μὲ τὴν σφραγίδα τοῦ μετο|χίου τῆς Μήλου

καὶ οὕτως ἢ ὑπογραφή τοῦ κατὰ | καιροῦς ἡγουμένου

Βενιαμὴν ἡγούμενος τῆς ἐν τῇ νήσῳ | Μήλῳ ἱερᾶς μονῆς τῆς Θεοτόκου καὶ
οἱ | σὺν ἐμοὶ ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀδελφοί.

β) Εἰς δεξιάν στήλην:

ἐνθύμησις—

1845: μέχρι τοῦ 1850 | νοεμβρίου 20 θὰ λαμβάνει ἡ μονὴ | ἐλέη ἀπὸ τὴν ῥωσι-
κὴν πρεσβείαν | ἀνά γρ. 700 τὸν χρόνον φέρουν | οἱ πέντε χρόνοι γρ. 3500¹.

Κατὰ τὰ ταῦτα ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις τὴν ὁποίαν παρεχώρησαν τῷ 1656 οἱ Ρῶσοι ἡγεμόνες εἰς τὸ Μηλιακὸν μονύδριον τῆς Θεοτόκου ἐξακολουθεῖ νὰ παρέχεται μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰ. Μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνῶ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰ. οἱ Μήλιοι μοναχοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μεταβαίνουν μέχρις αὐτῆς τῆς Μόσχας καὶ νὰ περιοδεύουν ἀνά τὸ Ρωσικὸν Κράτος διὰ νὰ διενεργήσουν αὐτοπροσώπως ἔρανον μὲ ἄγνωστον ἀποτέλεσμα καὶ ἄδηλον ποσόν, δύο αἰῶνας ἀργότερον ἢ αὐτὴ μονὴ λαμβάνει ἀπὸ τῆς Ρωσικῆς Πρεσβείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως 845 ρούβλια καὶ 69 καπίκια ἀργυρᾶ, δηλαδὴ 14376 γρόσια καὶ 69 παράδες δι' εἴκοσιν ἔτη, καί, ὅπως δηλώνει ἡ σχετικὴ σημείωσις, 700 γρόσια κατ' ἔτος, εἰσπραττόμενα ἀνά πενταετίαν.

Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη συνετελέσθη προφανῶς κατὰ τὸ ἔτος 1844 καὶ ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐγγράφου τοῦ τσάρου Ἀλεξίου τοῦ ἔτους 1656. Τοῦτο συνάγομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου τοῦ Δ' πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρῶσον πρεσβευτὴν τοῦ ἔτους 1849, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται λόγος *Περὶ τοῦ ἐλέους τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς πρὸς τὴν ἐν Μήλῳ Μονὴν τῆς Θεοτόκου, Μετόχιον τῆς Πάτμου, καὶ ἐπιστροφῆς τοῦ Χ ρ ο σ ο β ο ὑ λ λ ο υ τοῦ χορηγοῦντος τὸ ἔλεος τοῦτο, ὅπερ ζητηθὲν τῷ 1844 ὑπὸ τῆς Πρεσβείας πρὸς ἐξέτασιν οὕτω ἐπεστράφη. ἰωμθ' Μαρτίῳ*². Τοῦτο ὑποδηλοῖ, καθ' ἡμᾶς, ὅτι τὸ ἐγγράφον, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ π ρ ὠ τ ο ν παρεχωρήθη ἡ σχετικὴ ἄδεια, ἦτο ἀκόμη ἐν ἰσχύι καὶ ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τούτου ἀνενεοῦντο καὶ ἐδίδοντο ἐκάστοτε αἱ νέαι ἐνισχύσεις. Ἀκριβῶς τοῦτο ὑπαινίσσεται καὶ ἡ

1. Ἀρχεῖον Μονῆς Πάτμου, φάκελλος ἐγγράφων Μήλου (ΚΝΕ, Πάτμος 1962, ἀρ. φίλμ 106). Ὁ Ζ. Βάος, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 115, συνάπτει τὸ ἐγγράφον τοῦτο πρὸς τὴν ἐν Μήλῳ Μονὴν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ὄχι πρὸς τὴν ὁμώνυμον Πατριαρχικὴν μονὴν.

2. Βλ. Ἀρχιμ. Καλλινίκου Δελικάνη, *Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος...*, Κωνσταντινούπολις 1905, σελ. 259, ἀρ. 95. — Τὸ ἐγγράφον ἐπεστράφη ἀναμφιβόλως εἰς τοὺς δικαιούχους, δηλ. εἰς τὴν Μονὴν τῆς Πάτμου, ὅπου καὶ εὑρίσκεται σήμερον.

ἀριθμητική πράξις ἢ γεγραμμένη ἐπὶ τῆς ἀνθεμωτῆς ἀπολήξεως τοῦ πρώτου Ρωσικοῦ *Εὐεργετικοῦ Γράμματος*¹: πράγματι ὁ ἀριθμὸς 7352 εἶναι ἢ ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία ἢ ὁποῖα ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ἔτος 1844, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, ἐξηκολούθει νὰ δίδεται ἢ χρηματικὴ βοήθεια ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας. Ὁ δεύτερος ἀριθμὸς 7164 εἶναι ἀκριβῶς ἢ ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία τὴν ὁποίαν φέρει τὸ *Εὐεργετικὸν Γράμμα* τοῦ τσάρου Ἀλεξίου, τὸ δὲ ὑπόλοιπον 188 δηλοῖ τὸ χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον παρείχετο ἢ οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις τῶν Ρώσων ἡγεμόνων πρὸς τὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου².

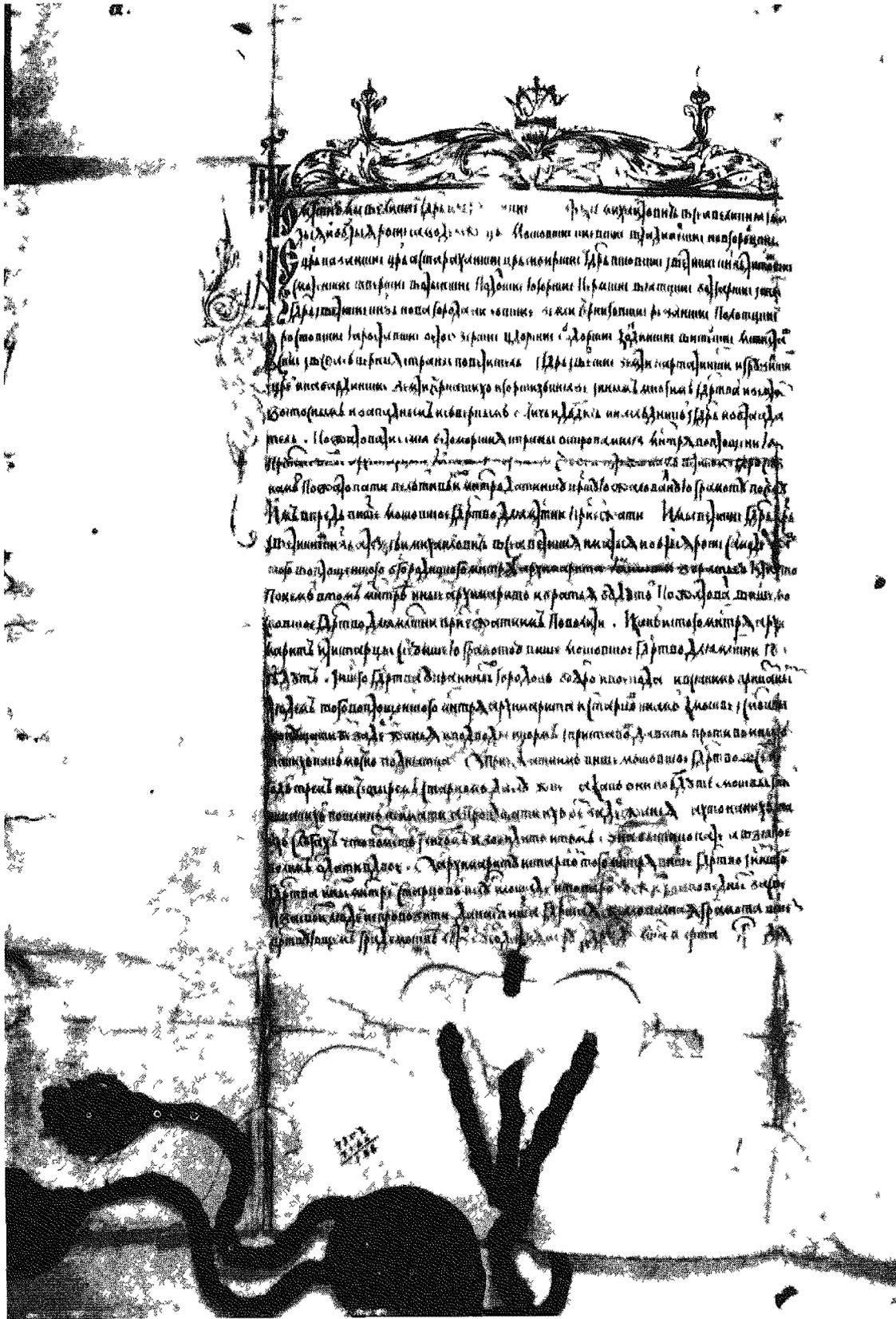
Ὑποθέτομεν ὅτι ἢ ἀλλαγὴ εἰς τὸν τρόπον τῆς χρηματικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Μηλιακοῦ μονυδρίου ὀφείλεται εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς νήσου Μήλου, ἢ ὁποῖα ἔπαυσεν ἐν τῷ μεταξύ νὰ εἶναι ὑπόδουλος εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸ νεοσύστατον Ἑλληνικὸν Κράτος. Τότε προφανῶς καθωρίσθησαν οἱ ὅροι τῆς νέας οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως, τὸ δὲ ἔγγραφο τοῦ 1844 ἦτο τὸ πρῶτον ἐκδοθὲν μετὰ τὴν ἀλλαγὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἢ ἐπιχορήγησις ἐδόθη ἀναδρομικῶς δι' εἴκοσιν ἔτη, ἐνῶ δηλοῦται ὅτι κανονικῶς θὰ παρέχεται ἀνά πενταετίαν· τὰ εἴκοσιν αὐτὰ ἔτη καλύπτουν τὴν τετραγαμμένην περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τῆς δημιουργίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τῆς ὀριστικῆς ἀποκρυσταλλώσεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἡ ἀναδρομικὴ ἐπιχορήγησις ἄρχεται, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1825. Τὸ 1824 ἦτο κανονικῶς τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ Μήλιοι μοναχοὶ ἠδύναντο νὰ μεταβῶν εἰς Μόσχαν, δυνάμει τῆς κατὰ τὸ 1656 χορηγηθείσης ἀδείας ἀνά ἐ π τ α ε τ ί α ν (1656+168 (πολλαπλάσιον τοῦ 7)=1824). Προφανῶς ἢ ἐν τῷ μεταξύ ἐκραγεῖσα Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἠμπόδισε τὴν μετάβασιν τῶν Μηλίων μοναχῶν εἰς τὴν Ρωσίαν τὸ 1824, ἢ δὲ νέα πολιτικὴ κατάστασις ἐπέβαλε νέαν μορφήν ἐπιχορηγήσεως ἐκ μέρους τοῦ Ρωσικοῦ Κράτους.

Ἡ περίπτωσις τῆς Μηλιακῆς μονῆς εἶναι ἢ πρώτη γνωστὴ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου εἰς χρόνους τόσον παρωχημένους, ὅμως δὲν θὰ πρέπη νὰ εἶναι ἢ μόνη. Ἦδη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔγγραφο τοῦ 1670 σημειοῦται ὅτι οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου μετέβαινον διὰ ἐλεημοσύνην εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον ἡμῶν αὐθέντην καὶ τοῦτο ὑποδηλοῖ ὅτι καὶ ἢ Μονὴ τῆς Πάτμου ἐλάμβανεν ἐκ μέρους τῶν Ρώσων ἡγεμόνων ἀναλόγους ἐνισχύσεις, τῶν ὁποίων ὅμως ἀγνοοῦνται οἱ ὅροι καὶ αἱ συνθήκαι. Ἡ ἔρευνα τῶν ἀρχείων θὰ διαφωτίσῃ πιθανῶς τὸ ὅλον θέμα καὶ θὰ φέρῃ ἴσως εἰς φῶς καὶ ἄλλα ἀνάλογα παραδείγματα.

ΜΑΡΙΑ Γ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

1. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 233, περιγραφὴν τοῦ ἔγγραφου καὶ Φωτ. 26.

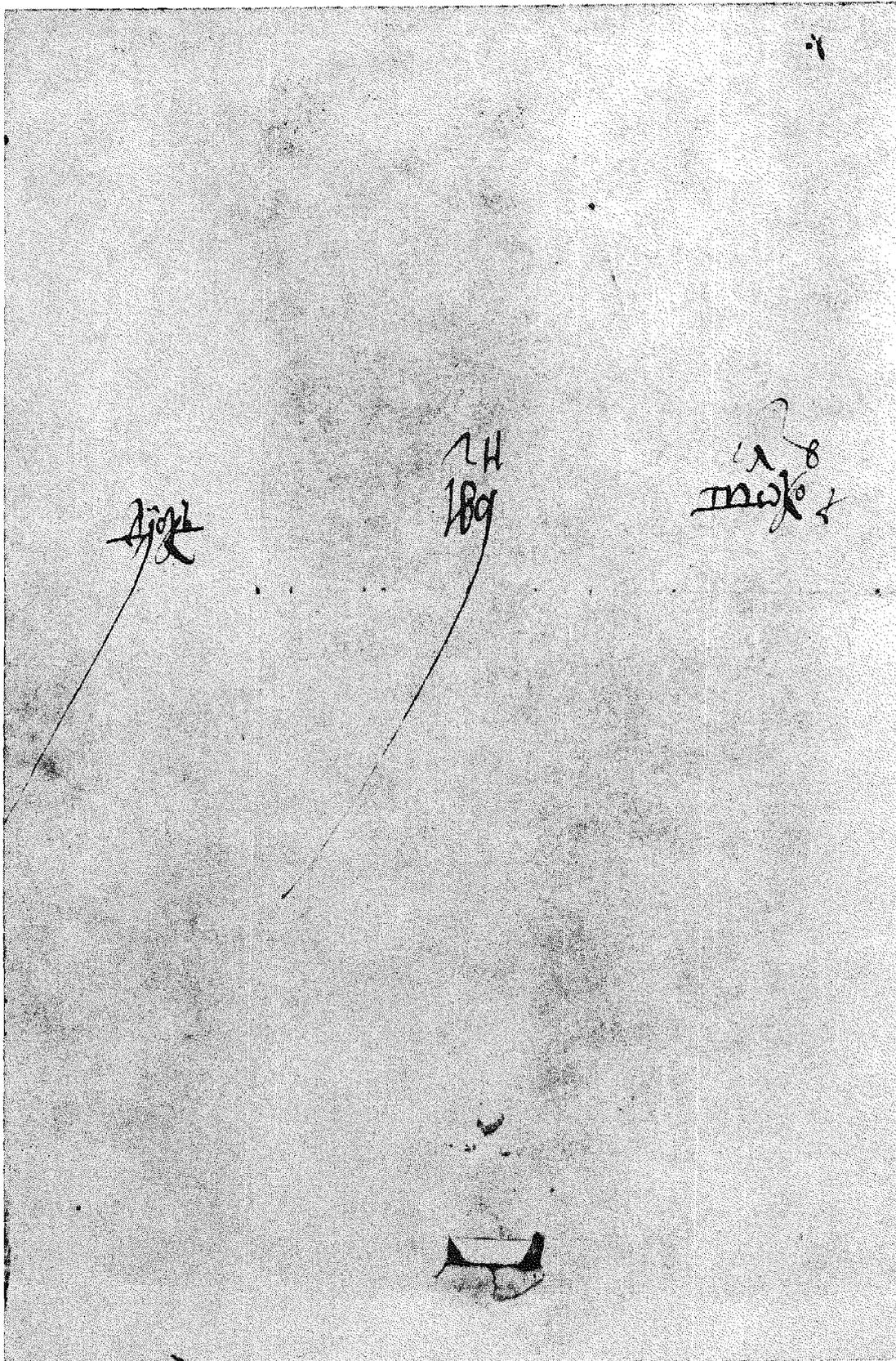
2. Μετ' ἐπιφυλάξεως ταυτίζομεν τὴν χεῖρα τῆς σημειώσεως ταύτης πρὸς τὴν τοῦ ἔγγραφου τοῦ ἔτους 1844.

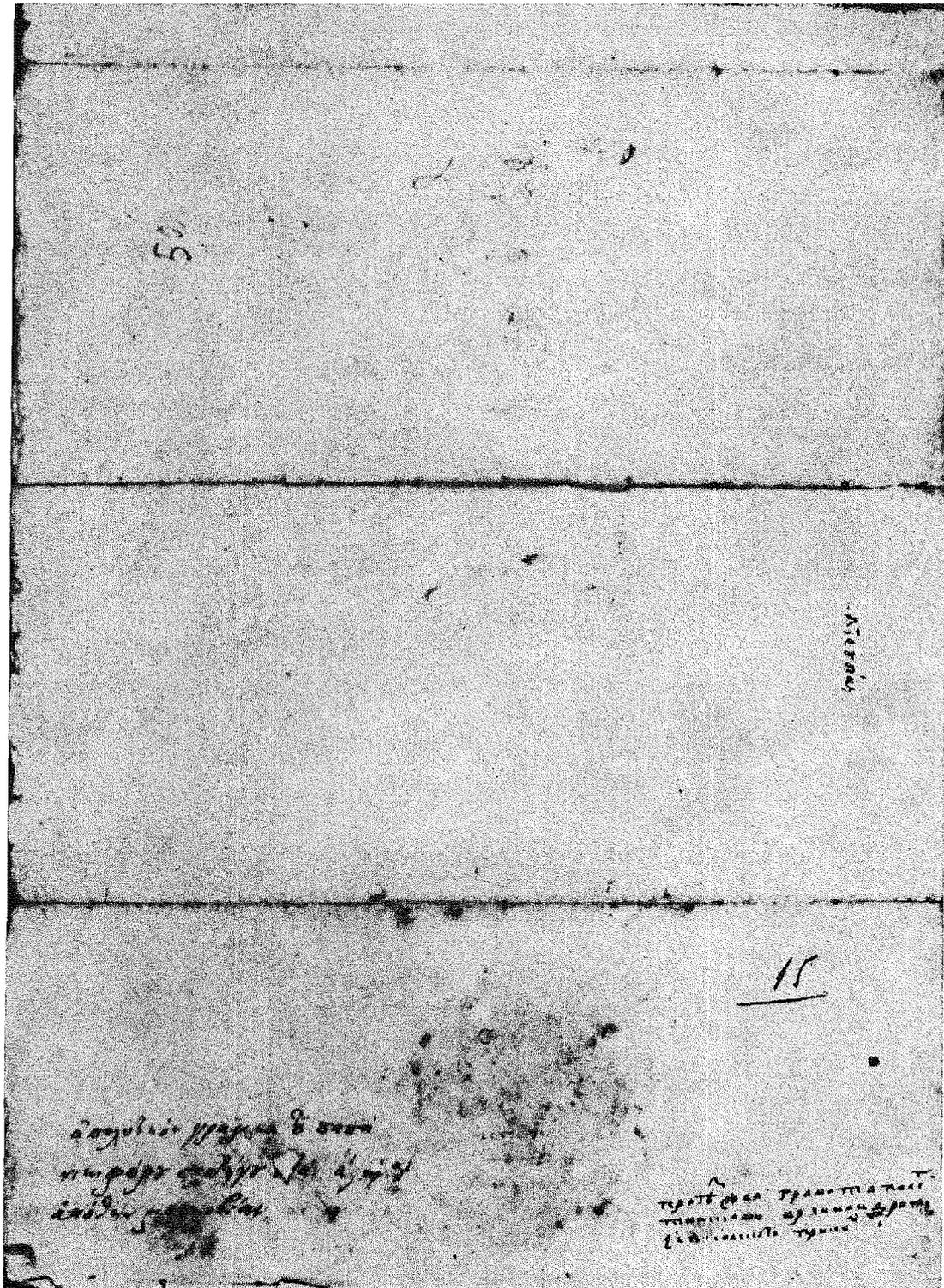
Ψευδοεπιτομή Γραμματικῆς τοῦ τσαροῦ Ἀλεξίου Μιχαηλοβίτς (1656)

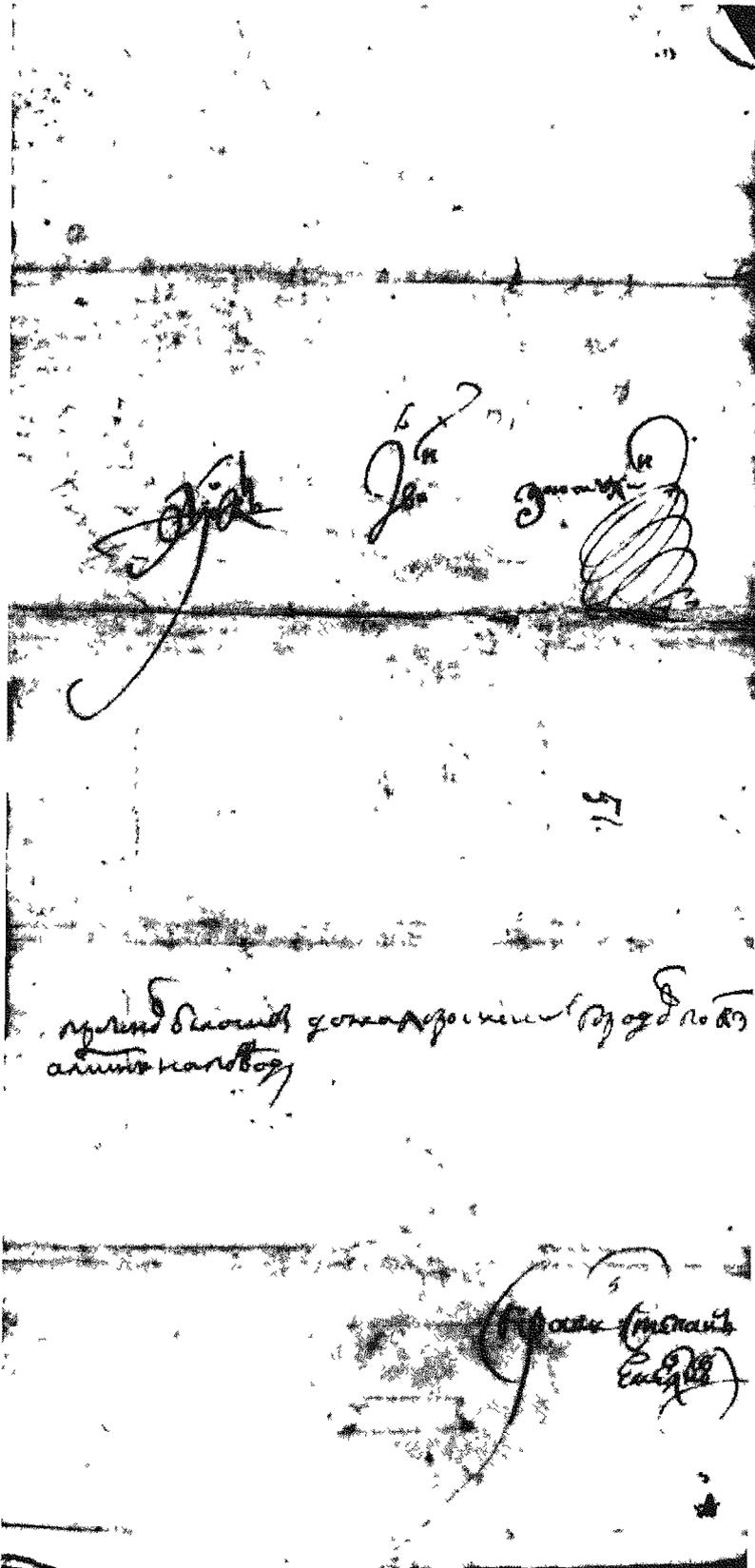

Ἡ ἐπὶ τοῦ νότου τοῦ Διατάγματος τοῦ Πέτρου τοῦ Α' (Φωτ. 28)
ὕπογραφή τοῦ djak Ivan Volkov.

Ἡ διεύθυνσις καὶ σημειώματα ἐπὶ τῆς σελ. 4 τοῦ Διατάγματος τοῦ τσάρου Πέτρου τοῦ Α' (Φωτ. 28).

Υπογραφαί και σημειώματα ἐπὶ τοῦ νότου τοῦ Διατάγματος τοῦ τσαρῶν Πέτρου τοῦ Α΄
(Φωτ 31).